

Univerzita Karlova v Praze
Evangelická teologická fakulta

bakalářská práce

Současné eucharistické modlitby
Církve československé husitské
Rozbor struktury inspirovaný liturgickou
obnovou západních církví

autor: Mgr. Petr Chytil
vedoucí práce: Ing. Pavel Hradilek
studijní obor: Teologie křesťanských tradic
rok: 2006

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat Ing. Pavlu Hradilkovi za mnoho cenných rad při psaní bakalářské práce. Mé díky mu také patří za probuzení mého zájmu o liturgiku. Nyní nemám na mysli pouze jeho poutavé přednášky a semináře, ale i možnost zakoušet liturgické slavnosti, jak jsou slaveny partikulárními církvemi.

Rád bych také poděkoval pedagogům, kteří mne provázeli svým studiem a odkrývali mi „tajemství“ teologie.

Chtěl bych dále poděkovat Prof. Davidu R. Holetonovi za laskavé zapůjčení knihy HOLETON, David R. (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998.

Mé díky patří i mé rodině, především rodičům a manželce, za veškerou podporu během studia, které se mi od nich ve velké míře dostávalo.

Prohlášení o samostatném vypracování

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Současné eucharistické modlitby Církve československé husitské – rozbor struktury inspirovaný liturgickou obnovou západních církví“ napsal samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů.

V Kladně dne 30. 5. 2006

Petr Chytil

Obsah

1 Úvod.....	2
2 Proměny eucharistické modlitby v počátcích křesťanství.....	5
2.1 Židovské kořeny.....	5
2.2 Slavení v apoštolské době.....	7
2.3 Slavení v poapoštolské době.....	8
2.3.1 Didaché.....	8
2.3.2 Anafora Addaje a Mariho.....	9
2.3.3 Apokryfní skutky apoštolů.....	9
2.3.4 Slavení eucharistie u Justina.....	10
2.3.5 Apoštolská tradice.....	11
2.4 Shrnutí vývoje prvních dvou staletí.....	12
2.5 Další vývoj eucharistických modliteb.....	12
3 Eucharistické modlitby kanadských anglikánů.....	14
3.1 Historický vývoj obnovy liturgie v Anglikánském společenství.....	14
3.2 Dublinské konzultace.....	14
3.3 Obnova struktury eucharistické liturgie.....	15
3.4 Obnova struktury eucharistické modlitby.....	19
3.5 Struktura eucharistických modliteb kanadských anglikánů.....	20
4 Eucharistické modlitby Církve československé husitské.....	24
4.1 Počáteční liturgická tvorba.....	24
4.2 Farského liturgie.....	25
4.3 Revize Farského liturgie.....	26
4.4 Struktura liturgií.....	27
4.5 Porovnání eucharistických modliteb.....	31
5 Návrh nové eucharistické modlitby Církve československé husitské.....	39
6 Závěr.....	42
Bibliografie.....	45

Anotace

Farského liturgie pocházející z roku 1924 byla ve své době velmi moderní a zdařilou reformou liturgie. Její upravenou podobu Církev československá husitská používá dodnes. V západních církvích však mezitím došlo k zásadnímu vývoji v oblasti liturgických studií i liturgické praxe (2. vatikánský koncil a proudy obnovy v dalších církvích). Liturgická obnova nacházela inspiraci ve starokřesťanských vzorech. Farského liturgie byla sice několikrát revidována, ale k zásadním změnám nikdy nedošlo. Její revize nedosahují kvalit jiných obnovených liturgií.

Cílem této bakalářské práce je srovnat strukturu současné eucharistické liturgie Církve československé husitské se starokřesťanskými vzory a zároveň s příkladem obnovy eucharistické liturgie v západních církvích. Pozornost je zaměřena především na strukturu eucharistických modliteb a jejich zasazení do kontextu liturgie. Jako příklad obnovy neřímského typu jsou vybrány současné anafory kanadských anglikánů. V závěru je navržen modelový příklad eucharistické modlitby s již revidovanou strukturou.

Anotation

Liturgy of Farský from 1924 was a very modern and successful reform of liturgy in that historic period. Modified liturgy of Farský has been used in the Czechoslovak Hussite Church up to now. Meanwhile liturgy underwent the essential development of liturgical studies and liturgical practices in western churches (2. Vatican council and the renewal movement in other churches). Liturgical renewal was inspired by old Christian patterns. Although Liturgy of Farský was revised several times, principal changes has not been done. Its revisions do not reach the quality of other renewal liturgies.

The aim of this bachelor thesis is to compare the structure of contemporary Eucharistic liturgy of the Czechoslovak Hussite Church with old Christian patterns and also with an example of renewal Eucharistic liturgy in western churches. We focus on the structure of Eucharistic prayers and their context in liturgy. As the example of liturgical renewal of non-roman type is chosen contemporary anaphoras of the Anglican Church of Canada. Finally a model example of Eucharistic prayer with revised structure is proposed.

Motto:

„... vždycky za všechno vzdávejte díky Bohu a Otci
ve jménu našeho Pána Ježíše Krista“¹

*Lex orandi, lex credendi.*²

¹Ef 5,20

²Pravidlo modlitby je pravidlem víry.

1 Úvod

Díkuvzdání, o kterém psal apoštol Pavel³, může být jistě jakákoliv děkovaná modlitba. Náš zájem se však zaměří na jednu konkrétní modlitbu díkyvdání, nazývanou eucharistická modlitba, která je nedílnou součástí eucharistických liturgií již od počátků křesťanství. Starobylé křesťanské anafory⁴ patří k cennému dědictví starokřesťanské doby. Nelze však tvrdit, že se jedná o zděděnou tradici, která v současnosti již není oslovující. Právě naopak, na druhou polovinu 20. století lze nahlížet jako na „renesanci“ eucharistických modliteb. „Eucharistické modlitby patří ke společnému dědictví všech církví. I když byla tato forma modlitby v církvích reformace okleštěna, dnes se k ní řada těchto církví vrací.“⁵ Obnovení zájmu o eucharistickou modlitbu souvisí s objevením původních textů řady starobylých anafor. Snaha o poznání a návrat ke kořenům křesťanské liturgie a jejího počátečního vývoje je hnací silou této „renesance“. Reformní snahy obnovy liturgie mají i pozitivní dopad na ekumenismus. Jedná se jak o vědomí společného základu, tak i o respekt k jiným liturgickým tvarům. „Shoda v liturgii dnes představuje menší problém, než shoda v eklesiologii. Liturgie může pomoci znovuvytvářet vlastní vědomí církve a nalézt ztracenou jednotu.“⁶

V této práci se zaměříme především na strukturu eucharistické liturgie. Často se říká, že není důležitá forma, ale obsah. S tím nelze jinak než souhlasit, převaha formy nad obsahem mívá zpravidla neblahé následky. Ostatně takový příklad je znám i z dějin liturgie, vliv formy se projevil na podobě středověké liturgie na Západě. Přesto má struktura liturgie svou důležitou a nezastupitelnou roli. V Anglikánském společenství hodnotu struktury vyjádřili v následujících bodech:

1. poskytuje Božímu lidu rámec, který může být flexibilní, variabilní a uzpůsoben místnímu prostředí;
2. poskytuje daný rámec, ve kterém může být uplatněna flexibilita, místní identita i rozmanitost;
3. dává kontext tak, aby se mohly zažívat a nabízet různé aspekty bohoslužby;

³viz motto - Ef 5,20

⁴Anafora (řecky *anaphero* – přináším, obětuji) je jiné označení pro eucharistickou modlitbu, které se používá hlavně na Východě.

⁵HRADILEK, Pavel. *Eucharistická modlitba jako vyznání víry křesťanské obce (pracovní text z kurzu praktické liturgiky)*. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2003, s. 3.

⁶HRADILEK, Pavel. *Smysl a předpoklady liturgického slavení (pracovní text)*. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2003, s. 8.

4. zaručuje uspořádání součástí bohoslužby tak, aby její prvky byly ve vhodné rovnováze a vztahu vůči sobě;
5. podporuje jednotu v bohoslužebném společenství;
6. poskytuje základy jednoty mezi společenstvími;
7. je pomocí při vysvětlování Božího vztahu s lidmi skrze Ježíše Krista v síle Ducha svatého.⁷

Předmětem našeho zájmu bude struktura současných liturgií Církve československé husitské⁸, a to zejména jejich eucharistických modliteb. Bude nás zajímat, jak mnoho zrcadlí výše uvedenou hodnotu struktury liturgie. Srovnáme proto jejich strukturu se strukturou starokřesťanských anafor a zároveň s příkladem reformy eucharistické liturgie ve světové ekumeně. Jako příklad reformy jsme vybrali anglikánské liturgie. ČČSH má totiž k anglikanismu poměrně blízko.⁹ Mohou však být i pro další české protestantské církve inspirativní, a to z několika důvodů: Církve Anglikánského společenství jsou církve reformační, které si zpravidla zachovaly bohatý liturgický život. Tyto církve u nás nejsou zakořeněny, nemohou být proto negativně vnímány jako „dirigenti ekumeny“. Liturgická obnova v nich začala v 60. letech 20. století a je dosud živá.¹⁰ Pro srovnání struktur konkrétních textů eucharistických modliteb jsme vybrali současné modlitby kanadských anglikánů. Jejich reforma byla provedena velmi kvalitně, oprávněně patří mezi vzory pro obnovu eucharistických modliteb jiných církví.

Základním cílem této práce je rozbor současné podoby struktury eucharistických modliteb ČČSH a jejich zasazení do kontextu liturgie. K problematice však nebudeme přistupovat z hlediska vzniku původní Farského liturgie a jejího ovlivnění či vymezení vůči tehdejším liturgickým útvarům. Náš přístup by měl být pohledem „zvnějšku“ -

⁷„1.providing the framework for people of God to exercise their individual gifts;
 2.providing a given framework in which flexibility, local identity, and variation can be experienced;
 3.giving context so that the various aspects of worship may be experienced and offered;
 4.insuring that the components of worship are included in a way which gives appropriate balance and establishes the relationship between the elements;
 5.promoting unity in the worshipping community;
 6.providing a basis of unity from one community to another;
 7.helping to explicate God's relationship with humans through Jesus Christ in the power of the Holy Spirit.“ Working group papers. In HOLETON (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998, s. 283-284.

⁸Název Církve československá husitská je zkracován na ČČSH.

⁹„V ekumenickém křesťanstvu hledá tato „církev středu“ své nejbližší příbuzné ... i v církvi anglikánské.“ FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo*. Brno: CDK, 1996, s. 177.

¹⁰HRADILEK, Pavel. *Večeře Páně v západních tradicích (pracovní text)*. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2003, s. 9.

pohledem pod zorným úhlem podoby starokřesťanských anafor a podoby jiných současných anafor. První část práce bude proto věnována kořenům, vzniku a počátečnímu vývoji eucharistických modliteb. V další části přiblížíme situaci v anglikanismu, nastíníme zásady pro tvorbu eucharistických liturgií, respektive modliteb a zaměříme se na současné eucharistické modlitby kanadských anglikánů. V předposlední části práce provedeme rozbor struktur současných liturgií CČSH. Nejprve pojednáme o jejich celkové stavbě, posléze se zaměříme na samotné eucharistické modlitby. V zájmu přehlednosti zde budou jednotlivé rozebírané části vzápětí srovnávány s poznatky získanými z předchozích kapitol. V závěrečné kapitole navrhneme modelový příklad eucharistické modlitby s již revidovanou strukturou.

Ještě než se budeme věnovat vlastnímu tématu, rád bych zmínil pohnutky, které mne vedly k jeho výběru. Velmi důležitým faktorem byla zkušenost se slavením řady různých eucharistických liturgií na Institutu ekumenických studií a přednášky z liturgické teologie během mého studia Teologie křesťanských tradic. Neméně důležitou roli hrála snaha blíže poznat bohatství liturgické tvorby a zejména lépe uchopit vlastní liturgické kořeny (proto byly vybrány liturgie CČSH). Za impuls lze považovat i závěry průzkumu, který uskutečnila má manželka mezi mladými věřícími CČSH.¹¹ Ukázalo se, že znalost liturgie je velmi malá a že respondenti často nechápou souvislosti. Obojí se týkalo obzvláště eucharistické části.

¹¹CHYTILOVÁ, Renata. *Liturgický život Církve československé husitské. Percepce liturgie mladou generací církve*. Disertační práce - HTF UK Praha. 2005, s. 144-157.

2 Proměny eucharistické modlitby v počátcích křesťanství

2.1 Židovské kořeny

Kořeny podoby křesťanské eucharistické modlitby je třeba hledat v židovské modlitební tradici. Ježíš a kruh dvanácti učedníků žili a působili v duchovním prostředí tehdejšího židovstva. Toto „zasazení“ muselo jistě ovlivňovat nejen jejich způsob myšlení, ale i formální vyjadřování. Židovská modlitba *beracha* „je základní modlitební formou starozákonního člověka. Je odpovědí na Boží jednání, jeho činy, které jsou zároveň zjevením Boží velikosti a moci.“¹² *Beracha* byla používána jak při liturgických shromážděních v chrámech, či synagogách, tak i v každodenním životě věřícího žida. Toto díkyvzdání prostupovalo celý běh jeho života – rána, večery, narození, svatby, úmrtí, svátky, pokrm a další. I v Novém zákonu se objevila řada *berachot*. Někdy byly vyjádřeny explicitně – modlitby začínají a končí formulí: „Požehnaný jsi, Hospodine, Bože náš.“ Nebo jinou variantou v aktivní formě: „Velebím tě, Hospodine, Bože náš.“¹³ Takovým příkladem je Ježíšovo díkyvzdání nad „maličkými“ v Mt 11,25-27. V epištolách je rovněž nalezneme, avšak již s významovým rozdílem – vzdávat díky se mělo „ve jménu Pána“, „skrze něho“ (Ko 3,17, Ef 5,18-20). K implicitním vyjádřením náleží zejména ustanovení Večeře Páně u synoptiků (Mk 14,22-24, L 22,17-20, Mt 26,26-29). Text je svědectvím o dvou *berachot*, nad chlebem a nad kalichem, ale nedokládá jejich přesnou podobu.

Jestliže se chceme soustředit na Ježíšovu večeři na rozloučenou s učedníky, věnujme nyní pozornost průběhu židovské slavnostní hostiny. Základní struktura byla následující: Před hlavním jídlem bylo proneseno požehnání nad chlebem, ten pak byl lámán a rozdělen. Po jídle bylo proneseno požehnání nad kalichem, z něhož pak bylo rozděleno a dávano pít, následně začalo pití (analogie k řeckému *symposium*¹⁴). Požehnání nad chlebem zvané *birkat ha-moci* bylo krátké díkyvzdání: „Požehnaný jsi,

¹²KUNETKA, František. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1994, s. 5.

¹³DI SANTE, Carmine. *Židovská modlitba*. Praha: OIKÚMENÉ, 1995, s. 22.

¹⁴„Židé přejali podobu řecko-římských hostin. Obvyklé třídílné schéma: předkrm – hlavní jídlo – zákusek obohatili však vlastním obsahem.“ KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, s. 111.

Hospodine, Bože náš, Králi světa, jenž dáváš vyrůst chlebu ze země.¹⁵ Požehnání nad kalichem zvané *birkat ha-mazon* bylo považováno za velmi důležité díkyvdání, neboť se jeho původ odvozoval od nařízení Tóry (Dt 8,10). *Birkat ha-mazon* se skládalo kromě úvodního dialogu ze tří *berachot*.¹⁶ V prvním byly vzdávány díky za pokrm, v druhém za zemi a v třetím za Jeruzalém. První *beracha* vypadá takto:

„Požehnaný jsi, Hospodine, Bože náš, Králi světa, jenž živí celý svět svou dobrotou a přízní, milostí a milosrdenstvím, jenž dává jídlo každému stvoření, neboť jeho milost trvá na věky. Díky jeho nesmírné dobrotě nám jídlo nikdy nescházelo a nikdy nám scházet nebude: neboť je to díky jeho velikému jménu, že živí a podporuje všechny, udílí svá dobrodiní všem a připravuje pokrm všem svým stvořením, která stvořil. Požehnaný jsi, Hospodine, jenž živíš všechny bytosti.“¹⁷

Synoptikové časově umístili Poslední večeři Páně na první den židovského *pesachu*. Poslední večeři je proto možné považovat za součást tradiční *pesachové* večeře. „Slaví se jím událost, jež tvoří základ židovské historie a spirituality, totiž konec otroctví a počátek svobody. Oslava má podobu účasti na symbolickém jídle (před jídlem skutečným), jehož každý jednotlivý chod připomíná nějaký aspekt oné noci, kdy Bůh ... vyvedl svůj lid z Egypta a přivedl do zaslíbené země...“¹⁸ Součástí *pesachové* večeře jsou i *birkat ha-moci* po vypití druhého kalichu na zahájení vlastního jídla a *birkat ha-mazon* na závěr jídla nad třetím kalichem zvaným kalich požehnání. Na těchto dvou místech zřejmě Ježíš pronesl slova ustanovení Večeře Páně¹⁹. Vysvětlování významů totiž patřilo k rituálu.

Oproti synoptikům má v Janově evangeliu Poslední večeře charakter večeře na rozloučenou, která byla konána ještě před velikonoce. Požehnání před a po jídle však bylo nedílnou součástí každé židovské modlitby. Tyto dvě důležité modlitby „mají své postavení v obřadu a umožňují nám stanovit kontext a upřesnit situaci, kdy byla pronesena Ježíšova *berakah*.“²⁰

Berachot neměly rigidní formu, do jejich struktury byly vkládány různé embolismy (aktualizační vsuvky). Embolismus mohl být obsažen v anamnetické

¹⁵DI SANTE, *Židovská modlitba*, s. 142.

¹⁶Nedochoval se její původní text, jisté je, že byla tvořena třemi *berachot*, o kterých hovoří Mišna. Zřejmě se však původní podoba příliš nelišila od dochovaných formulací z 9. - 10. století. V Talmudu se ovšem vyskytují již čtyři *berachot*, na tomto počtu se setrvává v židovství dodnes. Tématem čtvrtého požehnání je Bůh, který je dobrý a činí dobro. KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 42, 45.

¹⁷DI SANTE, *Židovská modlitba*, s. 143.

¹⁸DI SANTE, *Židovská modlitba*, s. 156.

¹⁹Dále v textu již jen slova ustanovení, případně instituce.

²⁰KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 67.

(většinou) nebo epikletické části modlitby. V prvním případě bylo obsahem embolismu připomenutí konstitutivní události daného svátku a jejího spásného působení, v druhém případě rozšiřoval prosby. I struktura *birkat ha-mazon* připouštěla takové rozšíření ve druhém a třetím požehnání.²¹ Pro křesťanskou eucharistii má největší význam vsuvka popisující Kristova slova ustanovení. Díky tomuto a dalším embolismům (rozšiřování anamnetické i epikletické části) se postupem času židovská *beracha* přetvářela do podoby eucharistické modlitby známé z prvních staletích existence křesťanství. Vytvářel se typ modlitby, „která sice vychází z literární struktury židovské *berakah*, obsahově je však jednoznačně určena celebrativní anamnezí Krista.“²²

2.2 Slavení v apoštolské době

V novozákonních textech nenalezneme detailní popis eucharistické slavnosti. Některé texty byly sice tématu věnovány, jejich autorům však šlo o teologické výpovědi, ne o popis obecně známých ritů. Obširnější svědectví o podobě slavení Večeře Páně nalezneme v Pavlově zprávě v 1. listu Korintským (především v kapitole 10. a 11.). Korintská církev byla tvořena především křesťany původem z pohanů, kteří se scházeli po jednotlivých domech. Fenomén domácích církví byl pro počátky křesťanství typický²³ (viz Ř 16,5, Fm 2). V domácím prostředí probíhala katecheze, modlitby i slavení Večeře Páně, v nich se učili vzájemnému soužití, vytváření společenství s Kristem²⁴. A právě problémy ve vytváření tohoto společenství vedly apoštola Pavla ke kritice poměrů v Korintu a zároveň k popisu správného jednání. Tím nám zanechal zprávu o tehdejší praxi slavení Večeře Páně.

Ústředním textem 1K 11 je text popisující dění při Poslední večeři. „Pán Ježíš v tu noc, kdy byl zrazen, vzal chléb, vzdal díky, lámal jej a řekl: ‚Toto jest mé tělo, které se za vás vydává; to číňte na mou památku.‘ Stejně vzal po večeři i kalich a řekl: ‚Tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví; to číňte, kdykoli budete pít, na mou památku.‘“ (1K 11, 23b-25)²⁵ Pavel sám píše, že jde o tradiční text, který přejal. Průběh

²¹KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 31-34.

²²KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 76.

²³Po konstantinovském obratu se z domácích církví stala církev lidová. Důsledky změny se projevíly i v liturgii, nově určené pro velký počet účastníků.

²⁴Křesťané se scházeli „v první den týdne“ (1K 16,2, podobně i Sk 20,7), což byla neděle.

²⁵V Novém zákoně se nalézají čtyři zprávy zachycující slova ustanovení: 1K 11, 23-25, L 22, 17-20, Mk 14,22-25, Mt 26,26-29. Jejich podrobný rozbor lze nalézt v KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 32-44; FILIPI, Pavel. *Hostina chudých*. Praha: Kalich, 1991, s. 9-26.

Večeře Páně v Korintu mohl probíhat podle stejného postupu nebo odlišně. Proti sobě stojí dvě hypotézy²⁶. Hypotéza synchronního pořadí (ritus chleba, jídlo, ritus kalicha) odpovídá pořadí v Pavlově textu – pořadí kopírující průběh židovské hostiny. Hypotéza nesynchronního pořadí (jídlo, ritus chleba, ritus kalicha) se odkazuje na průběh helénistické hostiny (jídlo, úlitba bohům, *symposion*). Oba přístupy mají svá opodstatnění, přesná historická rekonstrukce však zřejmě není možná.²⁷

Na slavnost Večeře Páně zřejmě navazoval naukový blok na způsob řeckého *symposia*, jehož možnou podobu zachycuje 1K 12-14. Existují ovšem i argumenty oddělující naukový blok jako samostatný, nezávislý bohoslužebný celek.²⁸ Opačné pořadí – nauka předchází jídlu - je zmíněno ve Sk 20,7-12.²⁹

Dohady ohledně pořadí jednotlivých částí rané křesťanské bohoslužby ukazují na možnost existence více liturgických typů. K příčinám této plurality jistě patřil odlišný původ křesťanů ze židů a z pohanů, odlišnost tradic, rozdílnost podle místa, podle sociálního statutu a podobně.

2.3 Slavení v poapoštolské době

2.3.1 Didaché

Nejstarší nebiblické svědectví, které popisuje průběh slavení eucharistie³⁰ je *Didaché* (Učení apoštolů). Text vznikl nejspíše kolem roku 100 v syrsko-palestinské oblasti mezi křesťany ze židovství.³¹ 9. a 10. kapitola obsahuje modlitební texty opatřené pokyny k jejich správnému slavení. Děkuvzdání se mělo provádět v tomto pořadí: ritus kalicha před jídlom (9,2b), ritus chleba (9,3b), embolismus s tématem jednoty (9,4), jídlo, ritus kalicha po jídlu (10,1-5), závěrečná aklamace (10,6). *Didaché* nezapře své židovské kořeny, jednalo se vlastně o několik křesťanských *berachot*. Ritus kalicha před jídlom se užíval na začátku slavnostní večeře na zahájení šabatu (sobotní

²⁶KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 24.

²⁷Doc. Kunetka se kloní k hypotéze synchronního pořadí (KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 32), nicméně dříve byl zřejmě zastáncem nesynchronního pořadí (KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 77n.)

²⁸KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 54.

²⁹KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 75.

³⁰Termín Večeře Páně byl používán především v novozákonních textech, další prameny používají pojem eucharistie (řecky *eucharistein* – děkuvzdání).

³¹KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 130.

kiduš), rituům chleba a kalicha po jídle jsme se již věnovali v kapitole 2.1. Požehnání nad kalichem po jídle silně připomíná *birkat ha-mazon* s její trojdílnou strukturou. Nejprve bylo tématem díkyvdání Hospodinovo jméno a poznání, pak byl projevován díky za pokrm (pozemský i duchovní) a na konec prosba za církev.³² Požehnání však již bylo pozměněno po stránce obsahové: Bůh působí „skrže Ježíše, svého služebníka“, prosba za Jeruzalém, Izrael je rozšířena na celou církev. Židovské kořeny jsou patrné i na oddělení ritu chleba a kalicha jídlem.

Didaché je specifická absencí slov ustanovení. Někteří autoři proto nepovažují text za eucharistickou modlitbu, jedná se však spíše o jinou tradici než je tradice antiochijská, pavlovská. Slova ustanovení tehdy ještě nebyla stěžejní částí liturgie.³³

9. ani 10. kapitola *Didaché* nepodávala závazné formulace, mělo jít spíše o doporučený modlitební model (10,7). Uzpůsobenou podobu textu lze spatřit v Apoštolských konstitucích (4. století). Původní berachot z 9. kapitoly v ní byly však uchopeny jako modlitby nad eucharistickými dary a z 10. kapitoly vznikla modlitba po přijímání. Prvek vlastního jídla již nebyl přítomen.³⁴

2.3.2 Anafora Addaje a Mariho

Původ východosyrské anafory Addaje a Mariho (a jí podobné anafory apoštola Petra) je v 2. století, dochovaný text pochází z 3. století. Anafora rovněž navazuje na *birkat ha-mazon* a také na 10. kapitolu *Didaché*. Obsahuje tři modlitby zvané *ghanta*, které jsou vždy zakončeny krátkou doxologií zvanou *kanona*. První je chválou za stvoření, druhá je díkyvdáním za vykoupění a třetí je tvořena prosbou, anamnezí a epiklezí.³⁵ Anafora Addaje a Mariho neobsahuje slova ustanovení stejně jako *Didaché*. Anafora apoštola Petra jí naopak obsahovala, ale je možné, že se jedná o pozdější vsuvku.

2.3.3 Apokryfní skutky apoštolů

Apokryfní skutky apoštolů Skutky Janovy a Skutky Tomášovy, které pocházejí

³²KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 140.

³³KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 148.

³⁴KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 82.

³⁵HRADILEK, Pavel. Anafora Addaie a Mariho. *Getsemany*. 2003, č. 2 (136), s. 44.

Anamneze - řecky *anamnēsis* – znamená: památka, připomínka (spásných Božích skutků); epikleze – řecky *epi-kalein* – znamená volat, přivolávat (Božího Ducha).

z druhé poloviny 2. století, náleží také k liturgické tvorbě na syrsko-palestinském území. Texty jsou však mladší než *Didaché*. Stejně jako v *Didaché* jim chybí slova ustanovení, nicméně v Tomášových skutcích byl „důrazněji než v *Didaché* vysloven vztah slavení k Ježíšově Poslední večeři a k jeho smrti.“³⁶ Strukturu modliteb již nelze přímo vyvozovat z trojdílné struktury *birkat ha-mazon*. Za povšimnutí stojí i skutečnost, že epikleze zde byly poměrně rozvinuté. Ačkoliv texty obsahují gnostické prvky, jedná se o cenné svědectví tehdejší liturgické praxe.

2.3.4 Slavení eucharistie u Justina

Justinovo svědectví o způsobu slavení eucharistie, které spadá do poloviny 2. století, je zachyceno v jeho první Apologii (kapitoly 65 - 67) a dále v Dialogu s Tryfonem (kapitoly 41 a 117). Obsahová struktura (Justin neuvádí konkrétní formulace) mohla mít následující podobu: chvála Otce, dík za stvoření a vykoupení, slova ustanovení, památka smrti a vzkříšení, dimenze oběti.³⁷ První dvě části odpovídají struktuře prvních dvou částí *birkat ha-mazon*.

U Justina již společné jídlo neoddělovalo ritus chleba a ritus kalicha, nebylo ani součástí eucharistické slavnosti. Zůstal pouze rámeček, kterým začínala a končila židovská hostina. Struktura celé liturgie se již ustálila na dvojdílné podobě značně odlišné od Pavlova popisu v 1K 14. Po naukové části (čtení, homilie, přímluvy) následovala eucharistická část (přinášení darů, eucharistická modlitba, přijímání).³⁸ Bohoslužba však tím nekončila, další částí (vlastně již třetí) je diakonická služba, která byla „jakoby náhradou“³⁹ za agapální hody.

Podoba liturgie popsaná Justinem zachycovala situaci v Římě – helénistické prostředí s pavlovskou tradicí - v první polovině 2. století, mohla by však být i dalším příkladem vývoje v syrsko-palestinské oblasti. A to nejen kvůli Justinově původu, ale i kvůli podobnosti s pozdějším spisem *Didaskalie*. Tento spis pochází z přelomu 3. století právě ze syrského prostředí.

³⁶KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 83.

³⁷KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 167.

³⁸KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 168.

³⁹FILIPI, *Hostina chudých*, s. 45. Tato praxe spojení eucharistické slavnosti a diakonie však v průběhu dalšího sta let uvažuje a ve finále vede k jejich oddělení. (tamtéž, s. 47)

2.3.5 Apoštolská tradice

Spis Apoštolská tradice byl připisován římskému biskupu Hippolytu (170 – 235). Poslední výzkumy datují interval vzniku na přelom 2. a 3. století, anafora je nejstarší částí spisu vznikajícího mezi 2.-5. stoletím.⁴⁰ Původní řecký text se nedochoval, nejstarší dochovaný překlad je latinský z konce 4. století. Eucharistické liturgii je věnována 2. - 4. kapitola, ve kterých slavení eucharistie následuje po obřadu biskupské ordinace (zasazené do naukového bloku). Mohlo se tedy jednat o slavnostní liturgii, která nebyla běžně používána. Přesto je spis důležitým svědectvím o průběhu slavení eucharistie v helénistickém prostředí druhé poloviny 2. století.

Stejně jako u Justina eucharistická slavnost již nebyla součástí hostiny. „Důraz je kladen na modlitbu, pronášenou nad přinesenými dary chleba a vína.“⁴¹

Pořad průběhu slavení (4. kapitola) obsahoval všechny části, které jsou i v současnosti důležité: vstupní dialog, preface – díkyvdání, slova ustanovení, anamneze, epikleze, doxologie, aklamace – závěrečné amen shromáždění.⁴² Výstavba eucharistické modlitby neměla již trojdílnou strukturu jako liturgie syrsko-palestinského původu, které se řídily schématem *birkat ha-mazon*, nýbrž byla dvojdílná, anamneticko-epikletická.

První, anamnetická část (navazující na úvodní vybidnutí k modlitbám) připomínala Boží spásné činy, kterými je člověk zachraňován. Zde konkrétně díkyvdání neobsahovalo chválu Boha Otce, ani díky za stvoření, ale bylo striktně christologické. Text pak tematicky ústil do slov ustanovení. Následující větu – anamnezi - lze chápat takto: „My tedy přinášíme chléb a kalich s tím, že vzpomínáme a děkujeme.“⁴³ Jedná se proto o jakousi spojnicí mezi předchozí christologickou anamnezí a přítomností shromážděných.

Navazující druhá, epikletická část byla tvořena prosbami k Duchu svatému za posvěcení eucharistických darů (epikleze konsekrační) a za přijímající (epikleze komuniální). Na epiklezi plynule navazovala doxologie zakončená společným amen. Z původních několika doxologií uprostřed textu (starší anafory syrsko-palestinské

⁴⁰BRADSHAW, P., JOHNSON, M.E., PHILLIPS, L.E. *The Apostolic Tradition; A Commentary*. Minneapolis: Fortress Press, 2002.

⁴¹KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 178.

⁴²HRADILEK, Pavel. Anafora Apoštolských tradic. *Getsemany*. 2003, č. 3 (137), s. 71.

⁴³KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 174.

tradice) zbyla tedy jen jedna přesunutá na konec. Epikleze i doxologie byly již poměrně stručné.

2.4 Shrnutí vývoje prvních dvou staletí

Pokusme se shrnout dosud nastíněné poznatky o vývoji eucharistického slavení v průběhu prvních dvou století. Pro všechny byl typický charakter židovských žehnacích modliteb *berachot*. „Modlitby nad chlebem a vínem jsou prostředky anamnéze Kristova života, smrti a vzkříšení. V modlitbě chvály a díky jsou celebrativně proklamovány Boží činy ke spáse člověka.“⁴⁴ Zvláště v nejstarších textech byla ještě patrná trojdílná struktura modlitby nad kalichem – *birkat ha-mazon*.

Původní podoba eucharistické slavnosti, kdy ritus chleba byl oddělen společným stolováním od ritu kalicha, se na přelomu 1. a 2. století výrazně transformovala: Došlo k oddělení vlastního jídla od celebrativního slavení a ke spojení ritu chleba a kalicha do jedné modlitby. Sedm eucharistických úkonů, které vycházely z Ježíšovy činnosti při Poslední večeři (vzít chléb, požehnat, lámat a rozdávat, po společném jídle pak vzít kalich, vzdát díky a dávat pít), bylo zredukováno na čtyři úkony (přinést chléb a víno, vzdát díky, lámat chléb a podávat chléb a víno).⁴⁵

Charakteristickým znakem byla absence závazných formulářů, které by určovaly strukturu, obsah, či konkrétní formulace. Popsané příklady anafor byly modely, které mohly být improvizací pozměňovány.⁴⁶ Nic tedy nebránilo vzniku a koexistenci různých eucharistických modliteb. Anafory pocházející ze syrsko-palestinské tradice (*Didaché*, anafora Addaje a Mariho) byly více spjaty s odkazem židovské liturgie než anafory helénistického původu (Apoštolská tradice), které postupně převládly. Anafory z jiných tradic se však navzájem ovlivňovaly. Příkladem je i anafora Apoštolské tradice, jejíž model se stal konstitutivní pro řadu dalších eucharistických modliteb i ze syrské oblasti.

2.5 Další vývoj eucharistických modliteb

Na anaforu Apoštolské tradice navazovaly starobylé východní anafory (4. - 6.

⁴⁴KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 183

⁴⁵Jedná se o tezi Gregory Dixe; KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 185

⁴⁶*Didaché* (10,7); Justinova Apologie I (67,5); Hippolyt (9): „V žádném případě není nutné, aby (biskup) pronášel tatáž slova, která jsme užili, jako by se je učil nazpaměť; spíše se má každý modlit podle svých schopností.“ KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 183

století). Centrem jejich vzniku byl zejména antiochijský patriarchát. Charakteristický byl pro ně plynulý přechod anamnetické části v část epikletickou, takové anafory bývají označovány jako anamnetické (Jakubova liturgie, Basilova liturgie, liturgie Jana Zlatoústého). Dalším centrem liturgické tvorby byl alexandrijský patriarchát. Anafory zde vzniklé (a méně rozšířené) obsahovaly dvě epikletické části, přičemž epikleze komuniální byla na stejném místě jako v předchozím případě, ale epikleze konsekrační byla zařazena před slova ustanovení. Takové anafory se nazývají epikletické (Markova liturgie, římský kánon). Anafory vzniklé v dalších patriarchátech byly z těchto typů odvozeny.⁴⁷

„Zatímco na Východě je epikleze považována za klíčové místo, při kterém dochází k proměně darů, na Západě to byla instituce.“⁴⁸ Ve 4. - 5. století se objevila latinská římská liturgie – římský kánon. Jednalo se o „umělý, ale po všech stránkách umělecký výtvar se zdůrazněným středem s konsekračními slovy, s formulí přinesení oběti a s kolem – podle přísných zákonů symetrie – seskupenými vložkami anamneze, přímlovami a seznamy intercedentů a epiklezemi před ustanovením a k přijímání.“⁴⁹

Tvorba nových anafor v pokonstantinovské církvi postupně upadá. Tradiční texty, zvláště pokud autorství byly připisováno významné křesťanské osobnosti, nabývaly na důležitosti a oblibě. Jejich ustálená podoba byla uchováována v sakramentářích. K mnohem větší kodifikaci textů docházelo na Západě od 7. století, kdy s rostoucím košetěním ceremonií rostl i vliv příruček s prováděcími postupy. Tento vývoj vyvrcholil v neblaze známém rubricismu. Po období úpadku západní církve v 9. a 10. století vedla reforma za papeže Řehoře VII. k centralizaci ritu, římský kánon se stal závazným pro latinskou církev.⁵⁰ Podrobný popis vývoje v pokonstantinovské církvi včetně popisu středověkého úpadku liturgického slavení však přesahuje rámec této práce.

⁴⁷HRADILEK, Pavel. Hledání podoby ekumenické eucharistické modlitby. *Getsemany*. 2001, č. 5 (117), s. 105.

⁴⁸HRADILEK, Hledání podoby ekumenické eucharistické modlitby, s. 105.

⁴⁹EMMINGHAUS, Johannes H. *Eucharistie*. Praha: Sít, 2001, s. 45.

⁵⁰EMMINGHAUS, *Eucharistie*, s. 48-56.

3 Eucharistické modlitby kanadských anglikánů

3.1 Historický vývoj obnovy liturgie v Anglikánském společenství

Potřeba revidovat původní eucharistickou liturgii Anglikánského společenství⁵¹, tak jak byla zachycena v Book of Common Prayer z roku 1662, byla oficiálně vyjádřena Lambethskou konferencí (Usnesení 78a) v roce 1948. V roce 1965 (ve stejné době probíhal i Druhý vatikánský koncil) byl vydán důležitý dokument *The Structure and Contents of the Eucharistic Liturgy and the Daily Office*, jeho přínos spočíval v posunu od jedné konkrétní modelové knihy modliteb ke společné struktuře eucharistických ritů. Radikálnost byla také patrná v postulování toho, co se může vynechat v budoucích revizích. Několik let poté – v roce 1973 byly na Limurské konferenci (Usnesení 26) určeny základní prvky eucharistického slavení a jejich vhodný obsah. Tyto dokumenty nastartovaly tvorbu nových revizí v jednotlivých provinciích. Postupným uváděním do praxe se u nich však začaly objevovat „dětské nemoci“.

Z potřeby získat společná pravidla a zásady byla nejprve uskutečněna přípravná konference v Untermarchtal v srpnu 1993. Výsledkem práce více jak 40 účastníků z celého Anglikánského společenství byl dokument *Revising the Eucharist: Groundwork for Anglican Communion*. Hlavním, na ni navazujícím setkáním byla Pátá mezinárodní anglikánská liturgická konzultace⁵² pořádaná v Dublinu v srpnu 1995. Dublinské dokumenty, včetně přípravných studií, byly zaznamenány ve sborníku *Our Thanks and Praise*⁵³, který je pro tuto práci jedním ze základních zdrojů informací.

3.2 Dublinské konzultace

Závěrečný dokument IALC-V *Principy a doporučení*⁵⁴ reprezentuje konsensus velkého a rozličného shromáždění liturgistů (75 osob). Konference byla rozdělena do pěti pracovních skupin podle témat, kterými se zabývaly: I. Eucharistická teologie, II. Služba, řád a eucharistie, III. Struktura eucharistie, IV. Rituál, jazyk a symbolismus,

⁵¹Anglican Communion

⁵²the Fifth International Anglican Liturgical Consultation, zkráceně IALC-V

⁵³HOLETON, David R. (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998.

⁵⁴Principles and Recommendations. In HOLETON, David R. (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998, s. 261-263.

V. Výchova a spiritualita.⁵⁵ Cílem setkání bylo „definovat principy a standardy, které ovlivní eucharistické rity, jež provincie Společenství přijmou během následujících revizí liturgických textů, hlavně co se týče nedělní bohoslužby.“⁵⁶ Závěry pracovních skupin – jedná se také o konsensus - sice nereprezentovaly usnesení celé IALC-V, ale přesto mají značnou autoritu.⁵⁷ Dublinské jednání nemělo být posledním slovem, tečkou za problematikou, stejně jako tomu nebylo na předchozích jednáních. Přetrvávání nezodpovězených otázek a rychlý rozvoj (poměrně krátkého) procesu obnovy bude vyžadovat další podobné konzultace.

Mezi důležité přínosy jednání pro další směřování obnovy patřil návrat k biblickým kořenům a vzhled do širší tradice jiných církví. Dále byla posílena role laiků při slavení (měla by vycházet ze širšího teologického a pastorálního kontextu) – to se projevilo i ve směrnících pro dialogy. Epikleze byly zařazeny⁵⁸ s ohledem na trinitární strukturu eucharistické modlitby.⁵⁹

3.3 Obnova struktury eucharistické liturgie

Předtím, než se zaměříme na vlastní strukturu eucharistické modlitby, věnujme pozornost jejímu kontextu, tedy struktuře celé eucharistické liturgie. Budou nás zajímat závěry třetí pracovní skupiny IALC-V - Struktura eucharistie a přípravný návrh Prof. Holetona, ze kterého skupina vycházela.

Reforma eucharistických ritů probíhala odlišně v různých částech Anglikánského společenství. Někde změny začaly „zespoda“ - revizemi v místních společenstvích, někde byly odstartovány „seshora“ - liturgickými komisemi, které byly ovlivněny například již zmíněnými dokumenty nebo Druhým vatikánským koncilem. Často tyto pokusy nabývaly jednoduššího tvaru než původní liturgie a lze v nich spatřit starokřesťanské vzory.

⁵⁵I. Eucharistic Theology, II. Ministry, Order, and the Eucharist, III. The Structure of the Eucharist, IV. Ritual, Language, and Symbolism, V. Education and Spirituality

⁵⁶“to define the principles and standards which will influence the eucharistic rites which the provinces of the Communion will adopt in the course of the next round of revision of liturgical texts, principally for use in Sunday worship.” Working group papers, s. 264.

⁵⁷Je potřeba zdůraznit, že jednotlivé církve či provincie Anglikánského společenství nejsou vázány těmito „nadcírkevními“ usneseními, jedná se pouze o doporučení, byť velmi závažná. Srovnej FILIPI, *Křesťanstvo*, s. 142.

⁵⁸Změna epikletické struktury anafory na anamnetickou.

⁵⁹HOLETON, David R. Introduction. In HOLETON, David R. (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998, s. 10

Ačkoliv Prof. HOLETON hodnotil tyto reformní snahy kladně, přesto se mu často jevily jako deformované. I po mnoha letech jejich používání v praxi stále obsahovaly řadu liturgicky slabých míst⁶⁰, které odpoutávají pozornost společnosti od důležitých prvků slavení. K těmto slabým místům patří zejména přetížené úvodní a závěrečné části bohoslužby a podoba úkonu kajícího. ⁶¹ Dále pak umístění a užití kréda, umístění Modlitby Páně, počet proměnlivých modliteb a „devocionálních“ prvků⁶². Dále poznamenává, že adekvátní obnova eucharistické liturgie nebude možná bez uvědomění si jejího širšího kontextu: Primárním celebrantem slavení je společenství, jeho členové se musí na průběhu liturgie podílet vlastními službami. Slavení je mozaikou, ve které nehraje roli pouze text, ale i postoje, gesta, písně a podobně. Tato mozaika pak ve svém důsledku vytváří „kanály, skrze které liturgické texty slyšíme a chápeme“⁶³. Teprve po reflexi těchto poznatků a následné reformě obřadu bude jejím výsledkem obnova liturgického života společenství charakterizovaného plnou, aktivní a vědomou účastí na slavení. Potom mohou být, dostatečně vybaveni, poslání křesťansky sloužit světu.⁶⁴

Návrh podoby nedělní eucharistické liturgie Prof. HOLETONA je odvozen od dvojdílné struktury. Základním částem, bloku Slova a bloku eucharistie, předchází stručný úvodní obřad, jehož význam je ve sjednocení společenství, v přípravě na slyšení Božího Slova a ve vstupu do eucharistického slavení. Liturgie má být zakončena stručným obřadem spočívajícím v poděkování za Kristův dar sebevydání, v sebezpytování, zda věřící nesou plody tohoto daru, a ve vyslání do světa.⁶⁵ Návrh pracovní skupiny, která vycházela z HOLETONOVY předlohy, má podobnou strukturu. Obsahuje však místo dvou hlavních částí části tři: blok Slova, modlitby věřících a

⁶⁰Prof. HOLETON v originálu použil termín liturgical “soft spots“, který předtím vyslovil již Robert Taft. HOLETON, David R. *Towards Renewing the Shape of Anglican Eucharistic Liturgy*. In HOLETON, David R. (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998, s. 68.

⁶¹HOLETON, *Towards Renewing the Shape of Anglican Eucharistic Liturgy*, s. 68.

⁶²Proměnlivé modlitby se liší podle liturgických dob a jiných příležitostí. Zatímco některá společenství v nich spatřují obohacení liturgie, jiná společenství takové liturgie považují za klerikalizované. Devocionální prvky zde nejsou vyjmenovány, ale jsou rozděleny do dvou skupin. Do první skupiny patří prvky zbožnosti, které byly původně součástí osobní zbožnosti. K liturgickému slavení však nic nepřinášejí. Druhou skupinu tvoří didaktické prvky. V době reformace vysvětlovaly dění ve složité liturgii. Liturgické texty by však měly být srozumitelné samy o sobě. HOLETON, *Towards Renewing the Shape of Anglican Eucharistic Liturgy*, s. 68, 75-77.

⁶³„the channels through which the liturgical texts are heard and understood“ HOLETON, *Towards Renewing the Shape of Anglican Eucharistic Liturgy*, s. 70.

⁶⁴HOLETON, *Towards Renewing the Shape of Anglican Eucharistic Liturgy*, s. 70, 79.

⁶⁵HOLETON, *Towards Renewing the Shape of Anglican Eucharistic Liturgy*, s. 70, 80-81.

eucharistický blok. Obě navržené struktury jsou znázorněny v Tabulce 1⁶⁶ (Názvy částí jsou vyznačeny tučně). Holetonův návrh je ekumenicky vstřícnější, neboť je bližší dvojdílné struktuře společného začátku, ze kterého vycházejí i jiné liturgické reformy. Oproti tomu v návrhu pracovní skupiny, který byl syntézou pojetí v celém anglikanismu, je patrný vliv reformačního důrazu na vyznávání vin v rámci eucharistické liturgie⁶⁷. Důsledkem je však zastření vědomí, že na slyšené Slovo společenství odpovídá díkůvzdáním – eucharistií.

Oba návrhy v sobě zahrnují podrobnější členění, přičemž jednotlivé prvky jsou odstupňovány podle důležitosti. Přiřazení míry důležitosti každému prvku liturgie umožňuje uvědomit si, co je konstitutivní pro průběh eucharistického slavení. Stupněm 1 jsou označeny nepostradatelné prvky, stupněm 2 prvky integrální, ale postradatelné. Prvky označené stupněm 3 by neměly být opomenuty, ale jejich přítomnost má být omezena nebo se lišit dle liturgických období. Prvky označené stupněm 4 není nutné zařazovat, ale někdy je to vhodné. Části označené * mohou být zařazeny na různých místech. V zájmu stručnosti se strukturou celé eucharistické liturgie dále nebudeme zabývat, ačkoliv se jedná o jistě důležité a zajímavé téma.

Zdůrazněme však strukturu eucharistického bloku tak, jak je uspořádána zejména v Holetonově návrhu. Výběr konstitutivních prvků (stupeň důležitosti 1) a jejich bezprostřední návaznost odkazuje k činnosti Ježíše při večeři na rozloučenou. Slovům vzal, vzdal díky, lámal a rozdával odpovídají čtyři části: příprava darů, eucharistická modlitba, lámání chleba a přijímání. Vzhledem k tomu, že „vzal“ a „lámal“ jsou svou podstatou nonverbálními akty, jsou modlitbě nad dary a slovům doprovázející lámání přiřazeny nízké stupně důležitosti. Jiné důležité prvky jako modlitba Páně a pozdravení pokoje, které nemají přímý vztah k Ježíšovu konání při večeři na rozloučenou, jsou zařazeny na jiné místo.

⁶⁶Holetonův návrh je převzat z HOLETON, *Towards Renewing the Shape of Anglican Eucharistic Liturgy*, s. 80-81., návrh pracovních skupin byl převzat z Working group papers, s. 292-293. V obou případech bylo přihlédnuto k překladu z HRADILEK, *Večeře Páně v západních tradicích*, s. 10-11.

⁶⁷Společné vyznávání hříchů při liturgii v protestantských liturgiích je odvozeno od privátních modliteb kněze před přijímáním. Kněz v nich vyjadřoval svoji hříšnost a nehodnost. Tato praxe je typická až pro pozdně středověkou církev. EMMINGHAUS, *Eucharistie*, s. 62.; HRADILEK, *Večeře Páně v západních tradicích*, s. 3.

Návrh Prof. Holetona		Návrh pracovní skupiny	
Shromáždění obce		Shromáždění Božího lidu	
Hymnus (hymny) nebo jiný druh hudby, zatímco se obec shromažďuje	4		
Úkon pokání	4		
Pozdrav	1	Pozdrav	1
		*Úkon pokání	3
Píseň chvály	1	Píseň/akt chvály	1
Kolekta/ vstupní modlitba	1	Vstupní modlitba (kolekta)	1
Zvěstování slova		Zvěstování a přijímání Slova	
První čtení (obvykle Starý zákon)	1	První čtení	1
Žalm	1	Žalm	2
Druhé čtení (obvykle Nový zákon)	1	Druhé čtení	2
Aleluja nebo veršik	3		
Hymnus (sekvence)	4		
Evangelium	1	Evangelium	1
Kázání nebo homilie	1	Kázání	1
Vyznání víry	3	Vyznání víry	3
		*Ticho, písně nebo jiné odpovědi	2
		Modlitby lidu	
Modlitby věřících	1	Modlitby	1
Modlitba Páně	1	*Modlitba Páně	1
		*Úkon pokání	3
Pozdrav pokoje	1	Pozdrav pokoje	1
Slavení eucharistie		Slavení u stolu Páně	
Příprava darů	1	Příprava stolu	1
Modlitba nad dary	4	Modlitba nad dary	4
Velké díkůvzdání	1	Eucharistická modlitba	1
		*Modlitba Páně	1
		Ticho	1
Lámání chleba	1	Lámání chleba	1
Slova doprovázející lámání	3		
		Pozvání	2
Přijímání	1	Přijímání	1
Hymnus nebo píseň chvály	2		
Zakončení nebo propuštění		Vyslání jako Boží lid	
		Ticho	1
		Hymnus	4
Modlitba po přijímání	1	Modlitba po přijímání	2
		Požehnání	4
Propuštění	1	Propuštění	1

Tabulka 1: Návrhy struktury anglikánské nedělní eucharistické liturgie s vyznačením důležitosti jednotlivých prvků

3.4 Obnova struktury eucharistické modlitby

Zaměříme se nyní pouze na strukturu eucharistické modlitby v anglikanismu. Prof. Holeton navrhl i strukturu eucharistické modlitby. Pracovní skupina IALC-V jeho návrh převzala a jen mírně rozšířila (tři varianty). Rozšíření se týkala různého způsobu zařazení díkyvzdání za záchranu a za dílo Ducha a přidání proseb po komuniální epiklezi. Základní skladba prvků je však shodná, a proto o nich dále budeme pojednávat společně.

Eucharistická modlitba se skládá ze dvou hlavních částí – díkyvzdání a proseb⁶⁸. Zachováním anamneticko-epikletické struktury se tak hlásí k odkazu starokřesťanských anafor. Tento vzor následuje i v řazení jednotlivých prvků a často i v použití stejných formulací. Struktura má zřetelně trinitární podobu. Hlavní linie vede přes vzdávání díky Otci za stvoření a Sanktus, dále přes vzdávání díky Synu za záchranu a instituci (jako svým vrcholem) k prosbám za dílo Ducha (epikleze).⁶⁹ Trinitární podoba je zdůrazněna i díky použití anamnetické struktury eucharistické modlitby. Instituce s anamnezí tak není přerušena epikletickým prvkem, ale je organickým vyústěním celého díkyvzdání. Další důvod, proč nepoužít epikletickou strukturu, je následující: „Pokud jsou slova ustanovení součástí proseb, hrozí riziko chápat ji jako konsekrační formuli. Nepatřičným soustředěním se na slova ustanovení hrozí riziko naznačení, že eucharistie je spíše opakováním Poslední večeře než zvěstováním smrti a vzkříšením Krista.“⁷⁰ Instituce by také neměla být izolována od kontextu díkyvzdání užitím nepřiměřených gest, postojů či změnou mluvy. Spojitost instituce a anamneze by dále neměla být zastřena přerušením aklamací, ta může být však vhodně zařazena za anamnezi.

Aklamace není nutné redukovat jen do závěrečného amen. Podle pracovní skupiny je žádoucí vhodně použít další aklamace.⁷¹ Shromáždění je pak více zapojeno do průběhu (společného) slavení.

Vzhledem k okolnostem a potřebám v dané provincii může být schváleno více eucharistických modliteb. Je však nutné dbát zřetel na použitelnost takových modliteb

⁶⁸“thanksgiving and supplication” Working group papers, s. 286.

⁶⁹Working group papers, s. 287

⁷⁰“When the narrative is part of the supplication, it risks being understood as a formula of consecration. Undue focus on the narrative risks suggesting that the eucharist is a repetition of the Last Supper, rather than a proclamation of the death and resurrection of Christ.” Working group papers, s. 289

⁷¹Working group papers, s. 288

v celé provincii, nesmí být vytvářeny pro jakkoliv vydělené skupiny (podle věku, teologického postoje a podobně). Otevřenost pro liturgickou tvorbu a obnovu lze spatřit i v možnosti přijímání a adaptace eucharistických modliteb z jiných provincií.⁷²

3.5 Struktura eucharistických modliteb kanadských anglikánů

Kanadská anglikánská církev⁷³ používala Book of Common Prayer z roku 1662. Teprve v roce 1918 vydala vlastní Book of Common Prayer⁷⁴, jednalo se o konzervativní revizi, která nepřinesla zásadní změny eucharistického ritu. Byla nahrazena novější modlitební knihou v roce 1959. Další revize eucharistické liturgie z roku 1962⁷⁵ (zřejmě poslední liturgie psaná tradičním jazykem) je stále oficiálně používána. V roce 1985 vyšla nová modlitební kniha Book of Alternative Services⁷⁶. Jednalo se o důkladnou a zásadní revizi, ačkoliv vyšla několik let dříve než se konala IALC-V, její struktura i obsah korespondují se závěry Dublinského jednání. Lze říci, že tato revize předběhla svou dobu a i po více jak 20-ti letech od jejího vzniku může být vzorem pro liturgické obnovné snahy v jiných církvích.

Revize z roku 1985 nabízí šest eucharistických modliteb, jejich struktura je schematicky znázorněna v Tabulce 2. Vzory modliteb lze spatřit ve starokřesťanských anaforách antiochijské tradice, což je patrné zejména u druhé eucharistické modlitby, která je upravenou anaforou Apoštolské tradice, a u šesté eucharistické modlitby, která vznikla úpravou jedné z anafor svatého Basila.⁷⁷

Všimněme si nejprve společných znaků eucharistických modliteb. Všechny jsou uspořádány podle anamnetické struktury. Na anamnetickou část, která je tvořena díkůvzdáními za Boží spásné jednání, ústíciemi do slov ustanovení, a vlastní anamnezí Kristova činu, navazuje jako lidská odpověď na toto jednání část epikletická. V ní shromáždění prosí za seslání Ducha na eucharistické dary a na společenství⁷⁸, případně

⁷²Working group papers, s. 289

⁷³Anglický název je the Anglican Church of Canada, původně the Church of England in Canada.

⁷⁴*The Book of Common Prayer of the Anglican Church of Canada (1918)*. [online]. [cit. 20. dubna 2006]. Dostupný z www: <http://justus.anglican.org/resources/bcp/Communion_Canada1918.htm>.

⁷⁵*The Order of the Ministration of the Holy Communion*. [online]. [cit. 20. dubna 2006].

Dostupný z www: <http://www.prayerbook.ca/bcp/holy_communion.html>.

⁷⁶*The Holy Eucharist from The Book of Alternative Services of the Anglican Church of Canada* [online]. [cit. 20. dubna 2006]. Dostupný z www: <<http://montreal.anglican.org/francais/index-01-en.html>>. Český překlad: *Eucharistie: Anglikánská církev v Kanadě (1985)*. In Liturgické texty [CD-ROM], Praha: Sít. 2002.

⁷⁷HRADILEK, *Večeře Páně v západních tradicích*, s. 15.

⁷⁸Tyto dvě související prosby jsou v epiklezi těsně spojeny, v některých případech proto nelze

připojuje další prosby. Epikletická část je ve srovnání s anamnetickou částí mnohem kratší a stručnější. Všechny eucharistické modlitby mají trinitární podobu. Modlitby obsahují různý počet společných aklamací, ne všechny jsou však znázorněny v Tabulce 2, a to jednak z důvodu přehlednosti, jednak proto, že mohou být podle potřeby buď zařazeny nebo vynechány. Kromě aklamací se eucharistické modlitby od sebe liší zejména v podobě prefací a postsanktus⁷⁹.

eucharistická modlitba					
první	druhá	třetí	čtvrtá	pátá	šestá
Úvodní dialog					
Preface -díkůvzdání za stvoření	Preface	Preface <i>(variabilní dle liturgického roku)</i>	Preface -díkůvzdání za stvoření	Preface -díkůvzdání za stvoření	Preface -díkůvzdání za stvoření
-díkůvzdání za dílo spásy -chvála	-díkůvzdání za dílo spásy -chvála		-díkůvzdání za dílo spásy -chvála	-díkůvzdání za dílo spásy	-chvála
Sanktus					
Benediktus					
Postsanktus					
				Aklamace	
Instituce					
Anamneze					
Aklamace (2 varianty)		Aklamace			Aklamace
Epikleze	Epikleze - konsekrační	Epikleze - konsekrační	Epikleze - konsekrační	Epikleze	Epikleze - konsekrační
	Epikleze - komuniální	Epikleze - komuniální	Epikleze - komuniální		Epikleze - komuniální
			Aklamace	Aklamace	
		Prosba s eschatolo- gickou tématikou	Prosba s eschatolo- gickou tématikou	Prosba s eschatolo- gickou tématikou	Přímlyvy
Doxologie					
Aklamace					

Tabulka 2: Struktura eucharistických modliteb kanadských anglikánů

jednoznačně od sebe rozlišit konsekrační a komuniální část epikleze.

⁷⁹Vlastní text liturgie takto není nazýván, zde použita terminologie, která je tradičně používaná, slouží jako pomůcka pro zpřehlednění struktury a umožnění srovnání s jinými anaforami.

Věnujme se nyní jednotlivým eucharistickým modlitbám. V pevné preface první eucharistické modlitby je Bůh chválen za dílo stvoření a za „cestu spásy“ ve Starém zákoně (smlouva s Abrahamem, vyvedení z otroctví, působení proroků). V postsanktus je Otec chválen za to, že poslal Syna, aby nás usmířil a uzdravil. Postsanktus pak plynule přechází k vyprávění slov ustanovení. Připomenutím Kristovy oběti je uvozena anamneze, která je svěřena celému shromáždění. V první variantě na výzvu předsedajícího: „Proto hlásáme tajemství víry.“ shromáždění odpovídá: „Kristus zemřel. Kristus je vzkříšen. Kristus znovu přijde.“ Druhá varianta je nepatrně rozvinutější, avšak se stejným významem. Následuje epikleze a doxologie.

Druhá eucharistická modlitba je poměrně věrně upravený text anafory Apoštolské tradice. K předloze byl přidán menší doplněk ke chválám v preface a velmi krátký postsanktus (spíše uvození instituce). Nejdůležitější je přidání Sanktus (a Benediktus), což zdůrazňuje a posiluje trinitární uspořádání modlitby původně s christologicky zaměřeným díkůvzdáním.⁸⁰ Všechny části jsou poměrně stručné, lze říci v duchu původní předlohy.

Třetí eucharistická modlitba obsahuje jako jediná volitelné preface podle liturgických období nebo jiných událostí (svatba, vzpomínka na zemřelé, ordinace, ...). Preface je více než dvacet. Ve všech je nejprve Bůh oslovován jako stvořitel a je chválen za spásný čin či jednání, které se připomínají v daném období či souvisí s tématem události. V již pevném postsanktus je Otec chválen za stvoření, za „povolání Izraele“, za proroky a především za Syna a jeho dílo. Anamneze je podobně jako v případě první eucharistické modlitby aklamována celým shromážděním. Na epikleze navazuje prosba s eschatologickou tematikou, zde konkrétně za usmíření v „plnosti času“, za nové stvoření a přivedení do nebeského „města světla“.

Preface čtvrté eucharistické modlitby je rozsáhlejší, což je na druhou stranu „vyváženo“ absencí postsanktus. Preface je rozdělena do pěti částí, které jsou odděleny stejnou aklamací: „Sláva tobě nyní i na věky“. Tématy částí jsou díkůvzdání za péči o stvoření, za akt stvoření, za stvoření lidí, za seslání a utrpení Syna (nejdelší část) a závěrečná chvála. Podobně jako ve třetí eucharistické modlitbě je i zde zařazena

⁸⁰Druhá římskokatolická eucharistická modlitba z roku 1968, která také vychází k anafory Apoštolských tradic, je mnohem zásadněji pozměněna oproti předloze. Nejvýraznější změnou je transformace původně anamnetické struktury na epikletickou, aby byla podobnější římskému kánonu. EMMINGHAUS, *Eucharistie*, s. 129.

podobná prosba s eschatologickou tematikou mezi epiklezi a závěrečnou doxologií.

Děkuvzdání páté eucharistické modlitby začíná chválou za stvoření a život. Do děkuvzdání za dílo Syna je vmezeřen Sanktus a Benediktus. Struktura epikletické části je obdobná jako v případě čtvrté modlitby. V páté eucharistické modlitbě je použito několikrát aklamace: „Sláva tobě nyní i na věky“, a to vždy mezi jednotlivými prvky anafory. Nicméně již v úvodu k modlitbě se uvádí, že je možné použít jiných aklamací nebo je vypustit.

Šestá eucharistická modlitba vznikla úpravou jedné verze egyptské anafory svatého Basila Cezarejského.⁸¹ Tato modlitba se nejvíce odlišuje od předchozích modliteb. Preface obsahuje děkuvzdání za stvoření a chválu Otce. Není v ní žádný christologický prvek, a to až po Sanktus včetně. Postsanktus je poměrně rozsáhlý, má trinitární podobu: děkuvzdání za dílo ve Starém zákoně, za dílo Syna a za seslání Ducha. Dále pokračuje modlitba obvyklými prvky. Navíc je mezi anamnezi a epiklezi vložena aklamace. Jako jediná ze šesti eucharistických modliteb obsahuje před doxologií obsáhlé prosby za církev, za věřící živé i zemřelé.

⁸¹Čtvrtá eucharistická modlitba reformovaného římskokatolického kánonu (1968) vycházela z anafor antiochijské tradice – zvláště z Apoštolských konstitucí, ale právě i z této Basilovy anafory. Stejně jako u druhé eucharistické modlitby i zde došlo k přeměně původní anamnetické struktury na epikletickou. Závažnějším nedostatkem byla výrazná redukce dříve četných aklamací lidu.
HRADILEK, Pavel. Koptská anafora svatého Basila. *Getsemany*. 2003, č. 4 (138), s. 96.

4 Eucharistické modlitby Církve československé husitské

4.1 Počáteční liturgická tvorba

Církev československá⁸² (přídavek „husitská“ je používán až od roku 1971) byla ustanovena 8. ledna 1920. Nová církev byla založena především na myšlenkách katolického modernismu, zároveň se hlásila k odkazu tradice cyrilo-metodějské, tradice husitské a tradice české reformace. Začátky působení mladé církve provázelo hledání nové identity, včetně formování nauky a spirituality.⁸³

Modernismus si na rozdíl od teologického liberalismu „zachoval sensorium pro církev jako obecenství a pro liturgickou svátostnou dimenzi života církve. Liturgická obnova, zvroucnění zbožnosti a posila církve jako Kristova těla se stala u mnohých modernistů součástí jejich reformního úsilí.“⁸⁴ Pro situaci v Československu to znamenalo v první řadě požadavek slavení bohoslužeb v mateřské jazyce. CČS začala používat Český misál, na němž Karel Farský (první patriarcha CČS) pracoval již od roku 1916. Šlo o zjednodušenou a do češtiny přeloženou římskokatolickou mši. „Po stránce liturgicko-formální zůstala [CČS] celkem věrna struktuře římské mše. Český misál provedl jen nepatrnou úpravu skladby římské mše. Od počátku však uvnitř slavnosti večere Páně obnovil místo zvěsti evangelia a kázání.“⁸⁵ Český misál byl s menšími úpravami používán první čtyři roky existence CČS. V začátcích církve však vznikaly i další pokusy o liturgickou tvorbu. Zmíňme úpravy latinské mše Rostislava Stejskala či Ferdinanda Stibora. Matěj Pavlík – biskup Gorazd - přepracoval liturgii svatého Jana Zlatoústého.

Tento provizorní stav byl trvale neúnosný, proto byla určena komise pro přípravu bohoslužebného řádu. Na první oficiální verzi liturgie pracoval od roku 1921 Alois Tuháček. Návrh kopíroval strukturu a místy i formulace liturgie svatého Jana

⁸²Jejím zkráceným názvem je CČS.

⁸³Detailní popis tohoto období i událostí předcházejících vzniku církve jsou nad rámec této práce. Bylo publikováno několik prací, které se tématem zabývají, například: KADEŘÁVEK; Václav.; TRTÍK, Zdeněk. *Život a víra ThDr. K. Farského*. 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1982.; FRÝDL, David. *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě*. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2001.

⁸⁴RUTRLE, Otto. *Liturgika I, 2. Bohoslužebný život církve československé*. Praha: Blahoslav, 1957, s. 17.

⁸⁵RUTRLE, *Liturgika I, 2. Bohoslužebný život církve československé*, s. 20.

Zlatoústého. Tuháček však stáhl svůj návrh ještě před vytištěním o rok později kvůli Farského korekturám, které pro něj byly nepřijatelné. Novou liturgii pak Farský vytvářel sám, poprvé byla zveřejněna již v roce 1923. Jejím přijetím prvním sněmem⁸⁶ církve o rok později skončilo období konstituování oficiální liturgie.

4.2 Farského liturgie

Farského liturgie⁸⁷ vychází především z potridentské římskokatolické mše. Poznamenejme, že Farskému jako katolickému knězi byl římský ritus blízký a že původním záměrem byla reforma církve, ne vznik nové. Farskému byla inspirací i pravoslavná liturgie svatého Jana Zlatoústého, a to s vědomím cyrilo-metodějské tradice počátků křesťanství v Čechách a také díky panslavistickým tendencím v tehdejší době. Nicméně nová liturgie nepřejala její spiritualitu, přeжатé texty jsou umístěny na jiných místech, čímž „je přeznačen jejich význam a smysl“⁸⁸. Vzorem pro Farského byla liturgie starokatolíka JUDr. Františka Išky z roku 1900, která byla jakousi reminiscencí cyrilo-metodějské doby, spojovala v sobě totiž prvky římské liturgie a liturgie svatého Jana Zlatoústého. Farský navazuje i na tradici táboorskou, bratrskou a kalvínskou, a to například v důrazu na zvěstování evangelia a přijímání podobojí.⁸⁹

Popišme znaky Farského liturgie. Jako bohoslužebný jazyk byl použit shromáždění srozumitelný mateřský jazyk. K většímu aktivnímu zapojení laiků do průběhu slavení vedly rozpracované dialogy předsedajícího se shromážděním. Jimi bylo posíleno vědomí, že Bůh vede s lidmi dialog, a zároveň jimi mohla být sdílena společná víra shromáždění. Navíc se jednalo o dialogy zpívané. Tiché modlitby kněze byly odstraněny, přičemž kněz má stát čelem ke shromáždění. Nově byly zařazeny ektenie (jsou to přímlyvy, Farským nazvané tužby), které se z římské liturgie vytratily již před koncem 1. tisíciletí. Došlo k obnovení důrazu na část Slova, homilie má již své pevné místo v liturgii. Byla zdůrazněna služebná role symbolu, který je zde neoddělitelně spojován s Božím slovem. Došlo k zařazení epikleze, která byla v římském kánonu velmi zastřena. Byla obnovena praxe přijímání podobojí, a to každou neděli či

⁸⁶Sněm je nejvyšším orgánem církve, je složen z ordinovaných služebníků i z laiků.

⁸⁷*Zpěvník písní duchovních pro Církev československou. Připojen návrh liturgie, odpolední pobožnost, obřad pohřební a některé modlitby.* Upravil K. Farský. Praha: Blahoslav, 1924.

⁸⁸KRUPICA, Martin. Proces ustalování liturgie Farského. *Theologická revue*. 1986, roč. 57, č. 6. s. 186.

⁸⁹KADEŘÁVEK; TRTÍK, *Život a víra ThDr. K. Farského*, s. 113.

významný svátek.⁹⁰

Současné eucharistické liturgie většinou také vykazují podobné charakteristiky. Mohlo by se zdát, že se nejedná o nic převratného, ale je potřeba si uvědomit kontext vzniku Farského liturgie. Tehdejší podoba římské mše byla poplatná tridentskému duchu. Liturgie byla sloužena latinsky, kněz stál zády k lidu a čelem k oltáři. Lidu byla přisouzena role pasivních diváků. Průběh liturgie ostatně připomínal divadelní představení. Jednalo se však o dějství, na které shromáždění hledělo, ale nerozumělo mu. Případné otevření se novým proudům brzdily přísné předpisy, které fixovaly způsob konání liturgie ve všech detailech. Navíc tehdejší znalosti starokřesťanských liturgií byly skromné. Farského liturgie byla proto na svou dobu velmi pokrokovou reformou, která v mnohém předběhla svou dobu. Připomeňme, že až za čtyři desítky let se uskutečnil Druhý vatikánský koncil, který umožnil reformu římské eucharistické liturgie.

4.3 Revize Farského liturgie

Původní tvar Farského liturgie, schválené sněmem církve v roce 1924, se neměl stát monolitem, do kterého nelze zasahovat. Vždyť základní tendencí liturgické tvorby nové církve bylo „zachovat poklady klasické křesťanské zbožnosti, ale zároveň je tlumočit v nových liturgických formách“⁹¹. Nicméně první revize liturgie z roku 1939⁹² směřovala jinam než měl zřejmě Farský na mysli. Usilovala totiž o modifikaci původní liturgie podle liberálně-teologické interpretace křesťanské víry tak, jak byla přijata sněmem v roce 1931. Uvedme hlavní příklady změn této revize:

„Vynechala modlitbu k obětování, která odkazovala ke Kristově oběti, vypustila modlitbu umístěnou za Benedictus, která odevzdává věřící Bohu, hlásá smysl stvoření (obecenství s Bohem), Kristovo vykoupení a roli Ducha svatého v církvi a tudíž má velký význam pro vyznání a víru. Vypustila přímý poukaz ke zpřítomnění a zmínku o církvi vítězné v Modlitbách sjednocení (Farského Osvědčení). Zřetelná epiklese v předchozí liturgii byla pozměněna na modlitbu s výrazně liberální terminologií. V neposlední řadě přeznačila modlitbu před přijímáním obracející se ke Kristu, která byla součástí smyslu a záměru Farského liturgie. Tak bylo možné vykládat Farského teologii v liberálním duchu.“⁹³

⁹⁰FELLER, Miloš. *Návrh reformy liturgie církve československé husitské*. Bakalářská práce - ETF UK Praha. 2004, s. 25.

⁹¹RUTRLE, *Liturgika I, 2. Bohoslužebný život církve československé*, s. 53.

⁹²*Bohoslužebná kniha Církve československé. Bohoslužebný řád. Liturgie dr. Karla Farského*. 1. vyd. Praha: Ústřední rada ČČS, 1939.

⁹³CHYTILOVÁ, *Liturgický život Církve československé husitské. Percepce liturgie mladou generací*

Celkově lze říci, že se revize nevydařila. Sice provedla jazykové korekce směrem k běžně používané češtině, ale především svými úpravami zatemnila původní Farského intence. Ačkoliv revize nikdy nebyla schválena žádným sněmem, vešla do běžného užívání. Bohoslužebná kniha z roku 1952⁹⁴ přejala revizi z roku 1939 bez závažných změn.

Další revize liturgie pochází až z roku 1992⁹⁵. Byla výsledkem dlouhotrvající práce liturgického výboru sedmého sněmu (od roku 1971) a liturgické komise (od skončení sněmu v roce 1981). Jejich cílem byla „obnova teologického, svědeckého a zvěstného záměru“⁹⁶ původní Farského liturgie. Nová bohoslužebná kniha obsahovala dvě liturgie. Zatímco První liturgie podle patriarchy Karla Farského měla být reformou přibližující se více původní Farského liturgii, Druhá liturgie měla být alternativním, novým liturgickým tvarem (proto bývá též nazývána alternativní). Další část této bohoslužebné knihy tvořily modlitby pro různá liturgická období - malý misál⁹⁷.

Druhá a zatím poslední revize obou liturgií byla vydána v roce 2004⁹⁸. V dalším textu se zaměříme právě na ni a její části, týkající se eucharistické modlitby. Pokud nebude uvedeno jinak, je dále pod označením První, respektive Druhá liturgie myšlena revize z roku 2004.

4.4 Struktura liturgií

Než se budeme zabývat eucharistickými modlitbami, věnujme pozornost kontextu liturgie, ve kterém se modlitby nalézají. Obě liturgie CČSH se skládají ze sedmi částí (z osmi, pokud bychom počítali i přípravné modlitby před vlastní společnou liturgií). Sám Farský rozlišoval čtyři podstatné úkony: „1. Čtení z Písma a zejména z evangelia Kristova s výkladem 2. Obětování sebe a svých schopností Bohu v duchu Kristově 3. Připomínka Ježíšovy oběti zpřítomněním ve svátosti chleba a kalicha a 4. Sjednocení s Kristem ve svatém přijímání“⁹⁹. V Tabulce 3 jsou uvedeny názvy

církve, s. 142.

⁹⁴ *Bohoslužebná kniha Církve československé*. Zpracoval A. Tuháček. Nápěvy J. F. Pícha. 1. vyd. Praha: Ústřední rada CČS, 1952.

⁹⁵ *Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Liturgická část*. 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1992.

⁹⁶ *Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Liturgická část*, 1. vyd., s. 7.

⁹⁷ *Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Liturgické modlitby podle období církevního roku (malý misál)*. 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1992.

⁹⁸ *Bohoslužebná kniha Církve československé husitské*. 2. vyd. Praha: Blahoslav, 2004.

⁹⁹ BUTTA, Tomáš. *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské*. Praha: Karolinum, 2005, s. 21.

jednotlivých částí tak, jak jsou uvedeny ve vydání z roku 2004. Text psaný kurzívou označuje části, které nemají nadpis a ve výčtu by jinak byly opomenuty. Očíslované názvy odkazují na příslušné modlitby z malého misálu.

Strukturu liturgií nelze bez zjednodušení vyvodit ze starokřesťanské dvojdílné struktury eucharistické liturgie (na rozdíl od struktur anglikánských liturgií). Zjednodušený pohled by mohl být následující: až po část Zvěstování (včetně) se jedná o blok Slova, na který navazuje eucharistický blok. Problematický by byl především hypotetický „blok Slova“. Skládal by se totiž z několika částí, které přímo nesouvisí se zvěstováním Slova. Hned v úvodu je zařazeno společné vyznávání hříchů. Na první čtení pak navazují tužby a modlitby shromáždění. Následující druhé čtení je od čtení z Evangelia odděleno aklamacemi blahoslavenství. Po kázání je umístěno vyznání víry¹⁰⁰. Celkově se tedy jedná o poměrně složitou a do značné míry i přetíženou strukturu. Její nevýhodou pro zvěstování Slova je přinejmenším ztráta kompaktnosti a vědomí jasné spojující linie vedoucí od úvodního čtení po kázání. Navíc v liturgiích přetrvává zvyk „lidové písně“¹⁰¹, vstupy písní zpravidla oddělují jednotlivé prvky liturgie. Nevýhodou této praxe je násilné přerušení návaznosti mezi prvky. Navíc zpívaný text nemívá žádnou souvislost s daným místem liturgie. Celé slavení se pak skládá ze dvou linií – z liturgie a z písní.

Další tři části obou liturgií – Obětování, Zpřítomnění Ježíše Krista a Přijímání¹⁰² - lze již chápat jako eucharistický blok. Jeho podoba je však stále poplatná původní předloze s jejími nedostatky, což se týká zejména První liturgie. Oproti tomu jiné nedávné reformy eucharistických liturgií (příkladem jsou opět anglikánské liturgie) totiž téměř celý eucharistický blok vyplňuje eucharistická modlitba. Předchází jí krátká příprava eucharistických darů spočívající spíše v úkonech než slovech, příprava darů může být dále doplněna modlitbou nad dary. Navazuje na ni krátká pasáž lámání chleba a vlastní přijímání. Tento proces má biblický předobraz, odkazuje na Ježíšovu činnost při večeři na rozloučenou (viz konec kapitoly 3.3).

Již použití termínu obětování je problematické. I v reformované římskokatolické

¹⁰⁰Při liturgiích ČČSH je používáno vlastní vyznání víry (existuje takzvané Velké a Malé vyznání víry). V Druhé liturgii je připuštěna možnost používat pro zvláštní příležitosti Apoštolské a Nicejsko-cařihradské vyznání víry.

¹⁰¹Ve všech revizích včetně původní Farského liturgie se ujala praxe kontinuálního zpěvu písní. Shromáždění zpívá většinou dvě až tři písně (dle jejich délky), zpravidla po několika slokách.

¹⁰²Přesné názvy jsou uvedeny v Tabulce 3, názvy se také liší v různých revizích.

liturgii bylo použito názvu příprava darů místo původního obětování¹⁰³. V eucharistii se jedná o oběť Kristovu, nikoliv o oběť shromáždění. V První i Druhé liturgii je příprava darů spojena právě s obětí shromáždění.¹⁰⁴ V obou případech má tato oběť i praktické důsledky, neboť je sem zařazena sbírka¹⁰⁵. Část Obětování však pak do značné míry přerušuje odpověď na slyšené Slovo v předchozích částech liturgie, kterou má být díkůvzdání – eucharistie. Pouze v První liturgii je následně použita modlitba nad dary, která „vrací“ pozornost k eucharistickým darům. Modlitba (ve třech variantách) obsahuje prosbu za posvěcení darů Duchem svatým. V Druhé liturgii a v První liturgii z roku 1992 je následně zařazena modlitba smíření z malého misálu. Většina z deseti variant modlitby zmiňuje oběť Kristovu a skrze ni prosí za přijetí oběti shromáždění. (Pouze modlitba určená pro pašijový čas je díkem za oběť Syna.)

V První liturgii je po eucharistické modlitbě nejprve zařazena Modlitba Páně¹⁰⁶ a lámání chleba, které má formu dialogu. Na něj navazuje pozdravení pokoje¹⁰⁷ a různé aklamace. Umístěna je sem také modlitba před přijímáním, jejímž obsahem je prosba za očištění, posvěcení shromáždění a za to, aby svátost byla nástrojem spásy. Tato modlitba je nadbytečná, neboť je duplicitní jednak k vyznání vin na začátku bohoslužby a jednak k eucharistické modlitbě.

Druhá liturgie má obdobnou strukturu i části. Modlitba Páně je však zařazena až za pozdravení pokoje.¹⁰⁸ Část lámání chleba zde také existuje, avšak nemá vlastní název. Jediný rozdíl oproti První liturgii spočívá v záměně slov „chléb živý“ za „kalich smlouvy“. Cílem bylo zřejmě zdůraznit i kalich, nejen chléb. Na druhou stranu však tím došlo k tomu, že „vztah svátostného chleba ke Kristu tu není explicitně vyjádřen“¹⁰⁹.

¹⁰³ „Před reformou byla tato část vnímána jako „obětování“, zvaná též „Malý kánon“, ve kterém se církev „obětuje“ Bohu, zatímco při „Velkém kánonu“ se Bůh obětoval nám.“ HRADILEK, *Večeře Páně v západních tradicích*, s. 6.

¹⁰⁴ „V míru a pokoji podejme srdce svá Bohu v oběť svatou!“

¹⁰⁵ Vlastní zkušenost s touto praxí nemám, časté bývá vhazování peněz do pokladničky při odchodu.

¹⁰⁶ O nejvhodnější umístění Modlitby Páně i pozdravení pokoje se vede ve světě diskuze.

¹⁰⁷ Zde je pouze pronesen pozdrav bez další realizace v podobě podání rukou. V řadě sborů ČČSH se však tato praxe ujala.

¹⁰⁸ Modlitba Páně je v Druhé liturgii zařazena v části Přijímání, zatímco v První liturgii jí končí část Zpřítomnění Ježíše Krista.

¹⁰⁹ KOŠÍČKOVÁ, Světluše. Srovnání liturgie Dr. Karla Farského (úprava z r. 1939) a Druhé liturgie Církve československé husitské. *Theologická revue*. 1995, roč. 66, č. 5, s. 74.

První liturgie	Druhá liturgie
Úvod k bohoslužbě	Úvod k bohoslužbě
Úvodní píseň <i>Vlastní text úvodu</i> Doznání hříchů a vin 1. Zaslíbení Božího odpuštění Píseň	Úvodní píseň <i>Vlastní text úvodu</i> Doznání hříchů a vin 1. Zaslíbení Božího odpuštění Píseň
Modlitby	Modlitby
Kázání Úvodní biblický text 2. Tužby 3. Sborové modlitby a přímlyvy	Vstup (introit) Úvodní biblický text 2. Tužby 3. Sborové modlitby a přímlyvy
Zvěstování	Zvěstování
4. Modlitba před čtením ze svatých Písem Druhý biblický text Blahoslavenství Evangelium Kázání Vyznání víry Píseň	4. Modlitba před čtením ze svatých Písem Druhý biblický text Blahoslavenství Evangelium Kázání Vyznání víry
Obětování	Obětování, smíření a chvalo zpěv
<i>Vlastní text obětování</i> (5. Modlitba smíření – v liturgii z roku 1992) Děkuvzdání 6. Chvalozpěv	<i>Vlastní text obětování</i> 5. Modlitba smíření <i>Děkuvzdání – stejné jako v První liturgii</i> 6. Chvalozpěv
Zpřítomnění Ježíše Krista	Zpřítomnění Ježíše Krista
Děkovná (eucharistická) modlitba Ustanovení večeře Páně Píseň Modlitby za sjednocení církve s Pánem Prosby za Ducha svatého (epikléze)	Děkuvzdání (eucharistická modlitba) Ustanovení večeře Páně
Modlitba Páně	Sjednocení a přijímání (communio)
Přijímání (communio)	Prosby za Ducha svatého (epikléze) 7. Modlitby ke sjednocení s Kristem Modlitba Páně
Lámání chleba Pozdravení pokoje Modlitba před přijímáním Výzva k přijímání Přijímání Po přijímání Píseň Biblický text a modlitba před požehnáním	<i>ekvivalentní text k lámání chleba</i> Pozdravení pokoje <i>Modlitba před přijímáním</i> <i>Výzva k přijímání</i> Přijímání Po přijímání Píseň
Požehnání	Požehnání
<i>Vlastní text požehnání</i> Sborová oznámení Vyslání Závěrečná píseň	Sborová oznámení Vyslání <i>Vlastní text požehnání</i> Píseň nebo varhanní dohra

Tabulka 3: Struktura liturgií ČČSH podle vydání v roce 2004

4.5 Porovnání eucharistických modliteb

Obě liturgie CČSH nemají zvláštní kapitolu, která by v sobě zahrnovala výhradně eucharistickou modlitbu. Její prvky jsou součástí Obětování (do Sanktus s Benediktus) a dále tvoří celou část Zpřítomnění Ježíše Krista (od postsanktus). Jedná se o pozůstatek z nereformované římské mše, kdy byla preface oddělena od kánonu. V Druhé liturgii je epikleze umístěna až na začátek části Sjednocení a přijímání. Důsledkem tohoto rozdělení je ztráta vědomí kompaktnosti eucharistické modlitby a ztráta zřetelnosti její anamneticko-epikletické struktury. Do jisté míry může být dále matoucí označení postsanktus jako samotná eucharistická modlitba.

V dalším textu budeme postupně rozebírat jednotlivé prvky obou eucharistických modliteb. Texty modliteb a jejich rozčlenění jsou znázorněny v Tabulce 4. Pro srovnání je jako první sloupec tabulky zařazen příklad eucharistické modlitby jiné současné nově reformované liturgie. Vybrána byla pátá modlitba kanadských anglikánů, principiálně by však byl možný i jiný výběr. Podtržený text v tabulce je pronášen shromážděním.

Přípravný úvodní dialog všech srovnávaných modliteb je podobný. V první liturgii je přesně přejat text přidáný revizí z roku 1939 (druhá polovina dialogu). Dialog Druhé liturgie je kratší, a tím bližší původní Farského předloze. Navíc je text převeden do současně používaného jazyka. Podobné jazykové úpravy jsou použity i na jiných místech Druhé liturgie.

Na úvodní dialog navazuje preface nazvaná Chvalozpěv. Podobně jako je tomu v případě třetí anafory kanadských anglikánů, i zde jsou preface proměnlivé podle liturgických období. Tato praxe byla obnovena revizí z roku 1992.¹¹⁰ Osm prefací uvedených v malém misálu bylo převzato revizí v roce 2004 do První liturgie a nově doplněno o preface pro dobu adventní a postní. V Druhé liturgii je také zařazen chvalozpěv, avšak s odkazem na malý misál. Lze předpokládat, že i zde je možné použít nových prefací. Všechny preface jsou christologicky zaměřené. Naproti tomu preface třetí i páté anafory obsahují i díkyvzdání za stvoření, čímž je zdůrazněna trinitární podoba celé eucharistické modlitby. „V budoucnosti lze předpokládat zhudebnění těchto částí, stejně tak i tvorbu nových prefací podle církevního roku a dalších příležitostí.“¹¹¹

¹¹⁰ „Jsou inspirovány po obsahové i formální stránce prefacemi z Agendy Českobratrské církve evangelické – 2. díl z roku 1988.“ BUTTA, *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské*, s. 59.

¹¹¹ BUTTA, *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské*, s. 59.

Je škoda, že se zatím používání prefací nestalo běžnou praxí při slavení bohoslužeb.

Chvalozpěv, který je recitován předsedajícím, má vyústění v aklamování starokřesťanských Sanktus s Benediktus. Obě části mají své pevné místo v liturgii již od původní Farského liturgie. V Druhé liturgii je specifikováno, že se jedná o Syna, který má být požehnan.

Pátá eucharistická modlitba kanadských anglikánů	Eucharistická modlitba První liturgie CČSH	Eucharistická modlitba Druhé liturgie CČSH
Úvodní dialog		
Pán s vámi. <u>I s tebou.</u> Vzhůru srdce. <u>Máme je u Pána.</u> Vzdáváme díky Hospodinu, našemu Bohu. <u>Je to důstojné a spravedlivé.</u>	Vzhůru srdce! <u>Zvedněme k Hospodinu!</u> Píseň díky pějme Hospodinu, Bohu svému. <u>Důstojno a správo jest.</u>	Vzhůru srdce! <u>Zvedněme k Hospodinu!</u> Vděčně oslavujme Hospodina, Boha svého.
Preface		
Díkůvzdání za stvoření		
Vzdáváme ti díky, všemohoucí Bože, za dar světa plného divů a za náš život, který pochází od tebe. Vždyť ty svou mocí udržuješ celý vesmír.		
Aklamace		
<u>Sláva tobě, nyní i na věky.</u>		
Díkůvzdání za dílo Syna		
Stvořil jsi nás, abychom tě milovali celým srdcem a abychom se milovali navzájem jako sami sebe, my se však proti tobě bouříme a pácháme zlo. Ale ty v Ježíši, svém Synu, přinášíš našemu světu uzdravení a shromažďuješ nás v jednu velkou rodinu. Proto se všemi, kdo ti slouží na zemi i na nebi, velebíme tvé podivuhodné jméno a zpíváme (voláme):	<i>(Čas po svatodušních svátcích II.)</i> Vděčně tě chválíme, Bože, za tvého Syna, který nás vede do království, jehož ty jsi Panovníkem. Tobě nyní i po věky chceme vzdávat svůj hold:	<i>(Čas po svatodušních svátcích II.)</i> Vděčně tě chválíme, Bože, za tvého Syna, který nás vede do království, jehož ty jsi Panovníkem. Tobě nyní i po věky chceme vzdávat svůj hold:
Sanktus a Benediktus		
<u>Svatý, svatý, svatý Pán,</u> <u>Bůh silný a mocný,</u> <u>nebesa i země jsou plny tvé slávy. Hosana na výsostech.</u> <u>Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně.</u> <u>Hosana na výsostech.</u>	<u>Svatý, svatý, svatý Hospodine zástupů. Plná jsou nebesa i všecka země tvé slávy.</u> <u>Sláva ti na výsostech!</u> <u>Ale požehnaný též, jenž přichází tu k nám tvým jménem.</u> <u>Sláva ti, sláva ti na výsostech.</u>	<u>Svatý, svatý, svatý Hospodine zástupů. Plná jsou nebesa i všecka země tvé slávy.</u> <u>Sláva ti na výsostech!</u> <u>Požehnaný buď i Syn, jenž přichází tu k nám tvým jménem.</u> <u>Sláva ti, sláva ti na výsostech.</u>

Postsanktus		
<p>Vzdáváme ti díky a chválíme tě, milující Otče, neboť když jsi poslal svého Syna Ježíše k nám, ukázal jsi nám, jak velice nás miluješ. Ježíš se stará o chudého a hladového, trpí s nemocným a vyvrženým. Zrazen a opuštěn, se nemstil, ale překonával nenávist láskou, na kříži přemohl moc hříchu a smrti. Tím, žes ho vzkřísil z mrtvých, jsi nám ukázal sílu své lásky, sílu přinášet nový život všem lidem.</p>	<p><i>(1. varianta)</i> Chválíme a velebíme tě, svatý, všemohoucí a milostivý Bože, který jsi tak miloval svět, že jsi dal svého jediného Syna, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, ale měl věčný život. Děkujeme ti, že jsi v Pánu Ježíši Kristu přišel na naši zemi a v moci svého svatého Ducha zůstáváš tady s námi, abychom už nikdy nebyli sami a ztraceni. Nebeský Otče! Nemáme nic, co bychom ti mohli darovat, neboť všechno, co máme, pochází od tebe. I tento stůl nám prostíráš tys příslibem, že jsi připravil svému lidu věčnou hostinu ve svém nebeském království. Učiň, abychom se při slavení památky Ježíšovy svaté večeře spolu s celou tvou církví po celém světě znovu obnovovali i v tomto sboru v jednotu těla Kristova, jehož Hlavou je tvůj obětovaný, vzkříšený a oslavený Syn.</p>	<p><i>(1. varianta)</i> Jediný pravý Bože, který jsi učinil svým slovem všechno a všecko spojuješ od věčnosti v dokonalé lásce, ty jsi stvořil lidi k svému obrazu. Tvou vůlí je, aby měli podíl na tvém životě a aby zrcadlili tvou slávu. Oni se však ve hříchu vydali vlastní cestou. Ani pak jsi je nezavrhl, ale vedl ke kázni s otcovskou láskou. Dal jsi jim Zákon a slova proroků. Nakonec jsi poslal svého jediného Syna, aby všem zjevil pravý život. A protože přišel od tebe, učinil všechno k naší záchraně. Ochotně vzal na sebe smrt na kříži; on, neviný, obětoval sám sebe za život a spásu světa.</p>
Aklamace		
<u>Sláva tobě, nyní i na věky.</u>		
		Epikleze konsekrační
		Shromáždění v jeho jménu, prosíme tě za jeho životadárnou přítomnost u této svaté večeře. Stojíme před tebou s chlebem a kalichem a prosíme, aby tyto dary - podle ustanovení Páně jeho tělo a krev - staly se pro nás pokrmem a nápojem k odpuštění hříchů, chlebem života věčného
Instituce		
<p>V noci předtím, než vydal svůj život za nás, vzal Ježíš při večeři se svými přáteli chléb, vzdal ti díky, chléb nalámal a dával jim ho se slovy: Vezměte si všichni a jezte z toho: Toto je mé tělo, které se za vás vydává.</p>	<p>Pán Ježíš seděl s apoštoly svými naposled a své dílo lidstvu zpřítomnit chtěl pro věky budoucí. Vzal chléb, děkoval za něj, lámal a rozdával jim jej: Vezměte a jezte z něho všichni. Toto je tělo mé, které dává se za vás.</p>	<p>Při poslední večeři se svými učedníky Pán Ježíš Kristus vzal chléb, požehnal, lámal a dával jim se slovy: Toto je mé tělo, které se vydává za vás.</p>
<p>Po večeři vzal Ježíš kalich s vínem, pronesl požehnání a podal kalich svým přátelům se slovy: Pijte z něho všichni, toto je kalich mé krve, krve nové a věčné smlouvy, která se prolévá za vás a za mnohé, aby mohly být hříchy odpuštěny. To číňte na mou památku.</p>	<p>Pak i kalich s vínem po večeři vzal, aby zůstavil nám smysl životního utrpení a v srdce vštípil přesvědčení, že se má člověk jeden druhému obětovat a pít z kalicha života sladké i trpké, příjemné i odporné. S požehnáním jim z něho dával pít: Tento kalich je ta nová smlouva v krvi mé, která se vylévá za vás. To číňte na mou památku.</p>	<p>Pak vzal kalich, vzdal díky a podal jim a řekl: Pijte z něho všichni; tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví, která se prolévá za vás a za mnohé. To číňte na mou památku!</p>
Aklamace		
<u>Sláva tobě, nyní i na věky.</u>	<u>Amen.</u>	<u>Amen.</u>

Anamneze		
Milostivý Bože, tímto chlebem a vínem slavíme Ježíšovu smrt a jeho vzkříšení a v Ježíšovi ti nabízíme sami sebe.		Velebíme a chválíme tě, Pane náš, za tvé vtělení, dokonalý život na zemi, tiché odevzdání, utrpení i smrt, za tvé vzkříšení a na nebevstoupení. Ty přebýváš po pravici Otce oslavený, spravuješ a vedeš svou církev ke spáse i službě světu. K tobě voláme: Přijď!
Aklamace		
	<u>Kdekoli shromáždí se dva nebo tři ve jménu mém, tam já, tam já jsem vprostřed nich.</u> Kristus vprostřed nás! <u>S námi je a provždy bude!</u>	<u>Kdekoliv shromáždí se dva nebo tři ve jménu mém, tam já jsem vprostřed nich.</u>
Epikleze		
Sešli svého svatého Ducha na nás a na tyto dary, abychom poznali, že je Ježíš přítomen při lámání chleba a měli podíl na životě v rodině tvých dětí.	<i>(3. varianta)</i> Pane Bože! Prosíme o tvého svatého Ducha, aby nás svou životodárnou mocí posvětil a u tohoto stolu sjednotil s tebou, Otcem naším věčným, v Kristu Ježíši, Pánu našem, a tak proměnil v hodnověrné svědky nového života z tebe před našimi bližními.	<i>(2. varianta)</i> Mocný Bože, ty jsi ustrašeným učedníkům poslal Ducha pravdy, aby v nich dotvořil víru, shromáždil je v Kristovu církev a dal jim moc účinně svědčit pro tvou vládu. Prosíme, sešli téhož Ducha také nám.
	Prosba za církev Mocí tohoto svého Ducha nás spoj i s celou církví vítěznou, která nepřestává chválit tvé svaté jméno u tvého věčného trůnu v nebesích.	
Aklamace		
Sláva tobě, nyní i na věky.		Kristus vprostřed nás! <u>S námi je a povždy bude!</u>
Prosba s eschatologickou tematikou		
Otče, ty nás voláš, abychom ti sloužili; naplň nás Ježíšovou odvahou a láskou, aby se celý svět v radosti shromáždil u stolu ve tvém království.	Nás pak, jejichž pozemské dny nebyly ještě uzavřeny, učíš bdělými, abychom v poslušnosti a neumdlévající připravenosti očekávali tvůj soud a tvé věčné království.	
Doxologie Zpíváme ti chválu, všemohoucí Otče, skrze Ježíše, našeho Pána, v moci Ducha svatého, nyní i navěky.		
Aklamace <u>Sláva tobě, nyní i na věky. Amen.</u>		

Tabulka 4: Srovnání textů eucharistických modliteb

V První liturgii jsou nabízeny tři varianty postsanktus. Všechny jsou převážně christologicky zaměřené. Otec je veleben za vtělení a působení Syna ve světě (1. varianta), za zachraňující lásku a Ježíšův spásný čin (2. varianta) a za vykoupení z moci hříchu, zla a smrti a za posvěcení Duchem svatým (3. varianta). Varianty jsou tedy řazeny podle liturgických období – pro dobu Vánoční, Velikonoční, respektive svatodušní.¹¹² V druhé a třetí variantě je navíc naznačen dík za stvoření: „Velebíme tě, že jsi povolal v život svět i nás.“ „Tak veliké je tvé milosrdenství, že jsi nás pro sebe stvořil.“ Tím je v těchto variantách (na rozdíl od prefací) zdůrazněna trinitární podoba modlitby. Postsanktus je zde nazýván děkovnou modlitbou, všechny varianty však nejsou jen anamnetické jako je tomu v páté anafoře či jiných reformovaných liturgiích. Konce mají prosebný, epikletický charakter. Ačkoliv prosby o přispění Ducha svatého ještě více zdůrazňují trinitární podobu, důsledkem jejich zařazení je narušení anamnetické linie této části eucharistické modlitby. Na prosbu totiž opět navazuje anamnetický prvek. Kromě toho nelze tyto texty považovat ani za konsekrační epiklezi, která je v epikletických anaforách umístěna právě na toto místo, tedy před slova ustanovení.

Místo těchto variant je možné použít i některou ze čtyřech variant nabízených v Druhé liturgii. V těchto postsanktus „je vázanost na užívání v konkrétní době církevního roku pouze nepřímá. Zato velmi zřetelné je v nich zdůraznění událostí dějin spásy ...“¹¹³. Stvoření je zmíněno v 1., 3. a 4. variantě a zachraňující jednání ve Starozákonní době v 1. a 4. variantě. Všechny varianty obsahují díky za Ježíšovo spásné jednání, vedoucí k oběti na kříži.

Konce postsanktus v Druhé liturgii (viz Tabulka 5) mají také většinou epikletický charakter. Ve 3. variantě je sice zmíněno večeřadlo, ale charakter textu není epikletický, jedná se spíše o závěrečný dík, tvořící přechod k instituci. Konce 2. a 4. varianty již mají epikletický charakter. V obou je obsažena prosba za proměnu života díky přijmutí eucharistických darů. Proto lze považovat tyto části za konsekrační epiklezi, byť to není její klasická podoba. Nejzřetelněji jsou znaky konsekrační epikleze rozpoznatelné v 1. variantě. Umístění konsekrační epikleze před instituci ukazuje na alexandrijský typ anafor. Stejný typ byl použit i v případě reformovaných

¹¹²BUTTA, *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské*, s. 61.

¹¹³BUTTA, *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské*, s. 61.

římskokatolických eucharistických modliteb. Volbu epikletické struktury místo anamnetické je proto možné zdůvodnit společným kořenem v nereformované latinské mši.

1. varianta	2. varianta	3. varianta	4. varianta
Shromáždění v jeho jménu, prosíme tě za jeho životadárnou přítomnost u této svaté večeře. Stojíme před tebou s chlebem a kalichem a prosíme, aby tyto dary - podle ustanovení Páně jeho tělo a krev - staly se pro nás pokrmem a nápojem k odpuštění hříchů, chlebem života věčného a kalichem spásy.	Veď nás, ač obdarování u tvého stolu milostí, nezapomínáme dělit se s ostatními. Buď s námi ve všem našem bytí, tak jako jsi byl se svým Synem a naším Pánem.	Děkujeme ti za to, Ježíši, Pane církve, že nám dnes znovu ze své lásky a milosti otevíráš mocí Ducha Otcova své večeřadlo.	Vzbuď v nás kajícnost k sebezkoumání, zda vskutku žijeme z víry a neproviňujeme se proti tvému tělu a tvé krvi. Hodláme učinit to, co jsme přijali prostřednictvím apoštolů: jíst chléb a pít kalich, abychom zvěstovali Kristovu smrt, dokud nepřijde.

Tabulka 5: Koncové části postsanktus v Druhé liturgii ČČSH

Slova ustanovení v Druhé liturgii kopírují text L 22, 19n. Na rozdíl od První liturgie jsou v ní vynechány Farského interpretační vsuvky při ritu chleba („své dílo lidstvu zpřítomnit chtěl pro věky budoucí“) i ritu kalicha („aby zůstavil nám smysl životního utrpení a v srdce vštípil přesvědčení, že se má člověk jeden druhému obětovat a pít z kalicha života sladké i trpké, příjemné i odporné“). „Tyto výpovědi v době Farského jistě velmi oslovovaly ... podstatu této svátosti však nevystihují.“¹¹⁴

V kapitole 3.4 jsme věnovali prostor pro objasnění anamneticko-epikletické struktury anafor, přičemž jsme poukázali na vlastní anamnezi jako na organické vyústění celé anamnetické části. Ačkoliv je tento prvek zásadní, v První liturgii anamneze chybí. Eucharistická modlitba Druhé liturgie však anamnezi již obsahuje.

V obou liturgiích je následně umístěna komuniální epikleze¹¹⁵. Epikleze byla znovu obnovena až revizí z roku 1992, původní epikleze Farského liturgie byla totiž další revizí přeznačena (s názvem modlitby sjednocení) v liberálním duchu. V První liturgii jsou zařazeny tři varianty komuniální epikleze, které jsou poměrně krátké. Na všechny plynule navazují prosby za církev. V první a druhé variantě jsou připomenuti

¹¹⁴KOŠÍČKOVÁ, Srovnání liturgie Dr. Karla Farského (úprava z r. 1939) a Druhé liturgie Církve československé husitské, s. 74.

¹¹⁵Označení komuniální není v liturgiích použito. Plný název oddílu zní Prosby za Ducha svatého (epikleze), přičemž v První liturgii tento oddíl zahrnuje i další prosby.

svědkové víry – mohou být jmenováni „podle svátků a památných dnů církevního roku“. V třetí variantě se místo toho objevuje prosba za spojení s „církví vítěznou“. V druhé a třetí variantě následuje prosba s eschatologickou tematikou.

V Druhé liturgii jsou nabízeny dvě varianty epiklezí. Obě jsou velmi krátké a stručné. Na komuniální epiklezi zde navazuje modlitba ke sjednocení s Kristem, která je proměnlivá podle liturgických období. Její texty jsou opět obsaženy v malém misálu. Úvodní část modlitby nelze definovat, některé varianty jsou spíše prosebné, jiné zase děkonné, často se jedná o kombinaci obou typů. Další části jsou shodně tvořeny prosbami za církve a prosbami s eschatologickou tematikou. Tyto části jsou tak ekvivalentní prosbám po epiklezi První liturgie. Problematické je zařazení těchto prvků do jiné části (Sjednocení a přijímání). Epikleze je tak oddělena od předchozích částí eucharistické modlitby. Vědomí kompaktnosti a vztahu k anamnezi je tím do značné míry přerušeno.¹¹⁶

V První liturgii je nad nadpisem Prosby za Ducha svatého ještě nadpis Modlitby za sjednocení církve s Kristem. Je možné, že oba názvy označují stejný následující text. V opačném případě, pokud by skrývala samostatný prvek, došlo by k duplikaci proseb za epiklezi. Název modlitby je totiž velmi podobný modlitbě ke sjednocení s Kristem z Druhé liturgie a z malého misálu. Navíc v První liturgii z roku 1992 byla tato proměnlivá modlitba také zařazena, byť až do další části nazvané Sjednocení a přijímání.

Věnujme nyní pozornost míře zapojení laiků. Ti vstupují do průběhu slavení aklamacemi nebo písněmi. V případě obou liturgií lze říci, že laici nejsou opomíjeni. Kromě úvodního dialogu a Sanktus s Benediktus obsahují tři aklamace. Na amen po instituci (v případě Druhé liturgie až po anamnezi) následuje aklamace z Mt 18,20¹¹⁷, se kterou úzce souvisí navazující dialog: „Kristus vprostřed nás! S námi jest a povždy bude!“ Původní Farského předloha obsahovala oddíl Osvědčení, která byla vymezením se vůči „katolickému uctívání svátosti oltářní“¹¹⁸. Nahrazení této části jistě krásným textem však může kalit možné vědomí liberálního podtextu této změny. Vzhledem

¹¹⁶Je ovšem možné, že se nejedná o záměr redakce, ale o tiskovou chybu. V Druhé liturgie z roku 1992 jsou totiž zařazeny identické texty obou variant epikleze ještě před část Sjednocení a přijímání.

¹¹⁷„Neboť kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich.“

¹¹⁸text dále pokračuje: „Redakce [z roku 1939] celý oddíl právem vypustila, protože vnášel do liturgického obecnství liturgii nevlastní polemicko-apologetický tón.“ RUTRLE, *Liturgika I*, 2. *Bohoslužebný život církve československé*, s. 100.

k tomu, že první liturgie i předchozí revize neobsahují anamnezi, lze text aklamace umístěný právě na jejím místě považovat za náhražku aklamace v liberálním duchu. V Druhé liturgii tyto obavy nejsou oprávněné, neboť již anamnezi zahrnuje. Stejný text aklamace ji naopak doplňuje.

Praxi „lidové písně“ jsme se věnovali již v kapitole 4.4, zde se zaměříme pouze na eucharistické modlitby. V První liturgii je píseň vložena před epiklezi, tedy do struktury modlitby a v Druhé liturgii až za epiklezi, tedy před přijímání. V prvním případě by se tématicky vhodná píseň jen těžko hledala, proto se v řadě sborů vynechává¹¹⁹. Druhá možnost nabízí zařazení zpěvu k lámání chleba (například na klasický liturgický text: Beránek Boží, který snímá hříchy světa,...!).

Ve starokřesťanských anaforách jsou díkyvzdání i prosby směřovány pouze k Bohu Otci. Při rozboru eucharistických modliteb jsme se však tímto aspektem nezabývali, učiňme tak nyní. Zatímco například v páté anafoře kanadských anglikánů se shromáždění vztahuje výhradně k Otci, v liturgiích CČSH tomu tak vždy není. V postsanktus První liturgie (druhá a třetí varianta) i Druhé liturgie (třetí varianta) je kromě Boha Otce oslovován i Syn. V epiklezi První liturgie (druhá varianta) jsou prosby směřovány k Duchu svatému a k Synu. Podobně i v komuniální epiklezi Druhé liturgie (první varianta) je oslovován Duch. Anamneze Druhé liturgie je směřována k Synu. Rovněž některé modlitby ke sjednocení s Kristem z malého misálu se místy obracejí k Synu (v pěti případech), či k Duchu svatému (jedenkrát). Tato nejednotnost rovněž přispívá k celkové roztržitosti struktury obou eucharistických modliteb.

¹¹⁹Toto tvrzení se zakládá pouze na osobní zkušenosti autora práce.

5 Návrh nové eucharistické modlitby Církve československé husitské

Poté, co jsme provedli rozbor struktury eucharistických modliteb CČSH a jejich srovnání s anaforami kanadských anglikánů, se nabízí připravit návrh nové eucharistické modlitby, která by již odpovídala svou strukturou starokřesťanským vzorům i jiným současným obnoveným anaforám. K tomuto úkolu je třeba přistupovat obezřetně. Text liturgie by měl především vyjadřovat víru shromážděného společenství.¹²⁰ Nová tvorba také vyžaduje hlubší seznámení se s texty starobylých i současných reformovaných anafor. Tato práce však byla předně věnována struktuře eucharistické modlitby. Návrh nové anafory CČSH (zachycený v Tabulce 6) je proto nutné chápat pouze jako předlohu pro další, již zralejší, liturgickou tvorbu. V návrhu je totiž reflektována hlavně strukturní stránka, text je pozměněn do takové míry, aby odpovídal charakteru dané části modlitby.

Předkládaný návrh nezapře inspiraci v podobě struktury eucharistických modliteb kanadských anglikánů. Anamnetický typ anafory zdůrazňuje anamneticko-epikletický charakter celé modlitby. Prefaci tvoří díkyvdání za stvoření a za Boží záchranné jednání s nevěrným lidem (zmíněno je darování Zákona a dílo proroků). Po Sanktus a Benediktus je díkyvdání soustředěno na spásné dílo Kristovo. Anamnetická část ústí po slovech ustanovení do vlastní anamneze. Na ni navazuje epikleze (v tomto případě nelze odlišit konsekrační epiklezi od komuniální), prosba s eschatologickou tematikou a doxologie. Další prosby v návrhu chybí, mohou být totiž vhodně zařazeny na jiné místo v liturgii. Principiálně je však lze začlenit i do epikletické části anafory. Návrh obsahuje jen minimální množství aklamací. Další aklamace je možné zařadit, avšak s pečlivou rozvahou. Záměrně je celá modlitba stručná, aby kontinuita jednotlivých částí nebyla zastřena přemírou textu. Kvůli zjednodušení zde nejsou navrženy žádné varianty, jejich použití je však jistě žádoucí.

¹²⁰Připomeňme zde pravidlo *lex orandi, lex credendi*.

Úvodní dialog	Pán s vámi. I s tebou. Vzhůru srdce! <u>Zvedněme k Hospodinu!</u> Píseň díky pějme Hospodinu, Bohu svému. <u>Důstojno a správně jest.</u>
Preface	Vzdáváme Ti díky, jediný pravý Bože, který jsi všechno učinil svým slovem a všechno spojuješ od věčnosti v dokonalé lásce, ty jsi stvořil člověka k svému obrazu. Tvou vůlí je, aby lidé měli podíl na tvém životě a aby zrcadlili tvou slávu. Oni se však ve hříchu vydali vlastní cestou. Ani pak jsi je nezavrhl, ale vedl ke kázni s otcovskou láskou. Dal jsi jim Zákon a slova proroků. Za to vše tě chválíme a se všemi zástupy tvých svědků voláme:
Sanktus a Benediktus	<u>Svatý, svatý, svatý Hospodine zástupů. Plná jsou nebesa i všechna země tvé slávy. Sláva ti na výsostech!</u> <u>Ale požehnaný též, jenž přichází tu k nám tvým jménem.</u> <u>Sláva ti, sláva ti na výsostech.</u>
Postsanktus	Vzdáváme ti díky a chválíme tě, milující Otče, neboť jsi poslal svého jediného Syna, aby všem zjevil pravý život. On se staral o chudé a hladové, trpěl s nemocnými a vyvrženými. Učinil všechno k naší záchraně, ochotně vzal na sebe smrt na kříži; on, nevinný, obětoval sám sebe za život a spásu světa.
Instituce	V noci, kdy byl vydán utrpení a smrti, Pán Ježíš Kristus vzal chléb, požehnal, lámal a dával jim se slovy: Toto je mé tělo, které se vydává za vás.
	Pak vzal kalich, vzdal díky a podal jim a řekl: Pijte z něho všichni; tento kalich je nová smlouva, zpečetěná mou krví, která se prolévá za vás a za mnohé. To čiňte na mou památku!
Aklamace	<u>Amen.</u>
Anamneze	Velebíme a chválíme tě, Otče náš, za Ježíšovo vtělení, dokonalý život na zemi, tiché odevzdání, utrpení i smrt, za jeho vzkříšení a na nebevstoupení.
Epikleze	Sešli svého svatého Ducha na nás a na tyto dary, aby se pro nás staly pokrmem a nápojem k odpuštění hříchů, chlebem života věčného a kalichem spásy.
Prosba	Otče, jako nás při večeři Páně sjednocuješ, tak také shromáždí své vyvolené ze všech končin země v jeden svatý lid, abychom se s Kristem spojení mohli v radosti účastnit stolování v tvém království.
Doxologie	Zpíváme ti chválu, všemohoucí Otče, skrze Ježíše, našeho Pána, v moci Ducha svatého, nyní i navěky.
Aklamace	<u>Sláva tobě, nyní i na věky. Amen.</u>

Tabulka 6: Návrh struktury a textu eucharistické modlitby CČSH

Zdrojové texty pochází ze stávajících eucharistických modliteb CČSH (zejména z Druhé liturgie). Pokud nedošlo k nalezení ekvivalentního textu, využili jsme především textu páté anafory kanadských anglikánů. Úvodní dialog je doslovně převzat z První liturgie a doplněn dialogem: „Pán s vámi. - I s tebou.“ Prefaci tvoří začátek první varianty postsanktus Druhé liturgie, avšak úvod textu („Vzdáváme ti díky“) je převzat z páté anafory. Prefaci zakončuje text, který pochází z preface pro postní čas

První liturgie. Sanktus a Benediktus má původ také v První liturgii. Postsanktus návrhu je složen ze závěrečné části první varianty postsanktus Druhé liturgie a z malé části i z postsanktus páté anafory: „Vzdáváme ti díky a chválíme tě, milující Otče.“; „On se staral o chudé a hladové, trpěl s nemocnými a vyvrženými.“ Slova ustanovení jsou přejata z Druhé liturgie, přičemž pro jejich uvození („V noci, kdy byl vydán utrpení a smrti,“) je použito textu třetí anafory kanadských anglikánů. Anamnezi tvoří přepracovaná anamneze Druhé liturgie, oproti původnímu textu není chválen přímo Syn, ale Bůh Otec za skutky Syna. Začátek epikleze „Sešli svého svatého Ducha na nás a na tyto dary“ pochází z epikleze páté anafory. Konec epikleze v návrhu odpovídá závěru první varianty konsekrační epikleze Druhé liturgie. Prosba s eschatologickou tematikou je tvořena přepracovaným textem modlitby ke sjednocení s Kristem pro čas vzkříšení a zjevení Páně z malého misálu. Doxologie a závěrečná aklamace jsou doslovně převzaty z páté anafory.

6 Závěr

Nastínili jsme počáteční vývoj podoby eucharistické liturgie. Její kořeny spočívají v židovských žehnacích modlitbách *berachot*, které však byly přeznačeny v křesťanském duchu. Děkuvzdání za Boží spásné jednání vrcholí v anamnezi smrti a vzkříšení Krista. Během prvních dvou staletí se podoba liturgie i eucharistické modlitby velmi měnila. Její základní rysy se posléze ustálily do podoby, která přetrvává až do současnosti. Liturgie se skládala ze dvou částí – bloku Slova a eucharistického bloku. Společné stolování již nebylo součástí eucharistického ritu. Eucharistický blok měl podobu čtyř úkonů, které Ježíš učinil při večeři na rozloučenou: příprava darů (vzal), eucharistická modlitba (vzdal díky), lámání chleba (lámal) a přijímání (dával). Samotná eucharistická modlitba měla anamneticko-epikletický charakter. Na děkuvzdání za Boží jednání navazovala lidská odpověď prosbou za seslání Ducha na dary a shromáždění.

Charakteristickým rysem liturgických reforem v 2. polovině minulého století byla snaha oprostit liturgii od zatěžujících pozdějších dodatků a návrat ke starokřesťanské tradici. V tomto duchu probíhala i reflexe podoby reformované eucharistické liturgie v anglikánském společenství. Základní struktura liturgie i eucharistických modliteb zde poměrně věrně kopíruje starokřesťanský vzor. Velkým kladem této reflexe bylo přiřazení stupně důležitosti každému prvku liturgie. S tím souvisí porozumění, co je pro slavení eucharistické liturgie konstitutivní a co není.

Konkrétní podobu struktury anglikánské eucharistické modlitby jsme ukázali na příkladu šesti nových anafor kanadských anglikánů (z roku 1985). Všechny vykazují zřetelnou anamneticko-epikletickou strukturu, která je ještě zvýrazněna použitím antiochijského typu anafory. Základní linie anafor vede od úvodního dialogu přes děkuvzdání (v prefaci a postsanktus, které jsou oddělené Sanktus s Benediktus) ke slovům ustanovení a vlastní anamnezi. Na ni navazuje stručnější epikletická část konsekrační a komuniální epiklezi, ke kterým mohou být připojeny další prosby. Anafory končí doxologií a závěrečným amen. Ačkoliv je v celé modlitbě oslovován pouze Otec, přesto má trinitární podobu. Inspirace srarokřesťanskými vzory je patrná ve všech eucharistických modlitbách, což platí zejména pro dvě z nich, které jsou přímo přepracovanými starobylými anaforami.

Původní Farského liturgie byla ve své době velmi progresivní reformou eucharistické liturgie. Co však kdysi bylo pozitivním přínosem, dnes již při stávajícím poznání problematiky nemůže obstát a postačit. První revize z roku 1939, která byla vedena v liberálním duchu, liturgii spíše uškodila. Další výrazná revize pocházející až z roku 1992 sice obnovila mnohé z Farského intencí, ale nepřinesla zásadní změny, srovnatelné s jinými nedávnými obnovami eucharistických liturgií ve světě. Nově vytvořená Druhá liturgie se také, stejně jako První liturgie, drží původní přetížené struktury. Druhé přepracované vydání z roku 2004 obsahuje pouze drobné změny.

Současná struktura liturgií CČSH má řadu nedostatků. Bez zjednodušení nelze liturgii rozdělit na blok Slova a eucharistický blok. Stavba eucharistické části je složitá a v její struktuře nelze rozpoznat napodobení biblického vzoru - Ježíšova konání při večeři na rozloučenou. Samotná eucharistická modlitba není kompaktním celkem, jednak je rozdělena do různých částí liturgie a jednak je její anamneticko-epikletický charakter velmi zastřen. Méně závažné je toto zastření například v zařazení proseb do anamnetické části - do postsanktus. Závažným nedostatkem je však absence některých nezbytných prvků eucharistické modlitby. V První liturgii chybí především anamneze a dále konsekrační epikleze. V Druhé liturgii je tento nedostatek částečně odstraněn, anamneze je již zařazena a některé varianty postsanktus obsahují oddíl, který lze považovat za konsekrační epiklezi. Eucharistickou modlitbu Druhé liturgie by pak bylo možno řadit k anaforám alexandrijského typu. Absence anamneze je však v souladu s oficiální liberální věroukou CČSH¹²¹. Začleněním anamneze do Druhé liturgie tak došlo k posunu v liturgii dříve než v nauce. Teprve v současných sněmovních materiálech¹²² (VIII. sněmu) je patrný odklon od liberálních pozic.

Struktura liturgií CČSH včetně eucharistických modliteb zdaleka nedosahuje kvalit, které jsme popsali v úvodu v sedmi bodech vyjadřujících hodnotu struktury liturgie. Pokud má být liturgie CČSH opravdu moderní liturgií, která by odpovídala současnému stavu poznání eucharistických liturgií ve světě, je potřeba provést mnohem důkladnější revizi. Její součástí by mělo být i určení, co je pro liturgii či pro samotnou eucharistickou modlitbu konstitutivní (podobně, jako to učinili v anglikánském

¹²¹Podle odpovědi na otázku 149 je prázdný hrob plodem pozdější víry. *Základy víry Církve československé husitské*. In *Usnesení VI. Řádného sněmu Církve československé husitské*. Praha: ÚR CČSH, 1983, s. 35.

¹²²*Komentář k Základům víry CČSH (sborník pracovních textů)*. Praha: Sněmovní centrum, 2004, s. 27.

společenství).

Snaha dále upravovat Farského liturgii povede jen stěží ke zdárnému cíli. Alternativní tvar k Farského liturgii - Druhá liturgie – to jen potvrzuje. Ačkoliv obsahuje některé pozitivní změny, celkově nepřekročila svůj stín a je příliš poplatná svému vzoru. Vhodnější je vytvořit zcela novou liturgii, jejíž struktura by odrážela biblickou a starokřesťanskou tradici. Stejná zásada by měla platit i pro tvorbu nových anafor.

Vyústěním této práce je navržení nové eucharistické modlitby. Naší „ambicí“ bylo připravit předlohu pro další, již zralejší, liturgickou tvorbu. Reflektovali jsme totiž hlavně strukturní stránku eucharistické modlitby. Zdrojové texty návrhu pochází především z Druhé liturgie CČSH a jsou vhodně doplňovány z páté anafory kanadských anglikánů. Text byl sestaven a případně pozměněn tak, aby odpovídal charakteru dané části eucharistické modlitby.

Závěrem vyslovme přání, aby tato práce mohla posloužit jako podklad pro novou liturgickou tvorbu uvnitř CČSH a přispěla tak k obohacení liturgického slavení věřících této církve.

Bibliografie

- Bible. Písmo svaté Starého a nového zákona.* Podle ekumenického vyd. z r. 1985. Biblická společnost v ČSR, 1990. 287 s.
- Bohoslužebná kniha Církve československé husitské.* 2. vyd. Praha: Blahoslav, 2004, 99 s. ISBN 80-7000-660-9
- Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Liturgická část.* 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1992, 81 s. ISBN 80-7000-180-1
- Bohoslužebná kniha Církve československé husitské. Liturgické modlitby podle období církevního roku (malý misál).* 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1992, 52 s. ISBN 80-7000-192-5
- Bohoslužebná kniha Církve československé. Bohoslužebný řád. Liturgie dr. Karla Farského.* 1. vyd. Praha: Ústřední rada CČS, 1939, 50 s.
- Bohoslužebná kniha Církve československé.* Zpracoval A. Tuháček. Nápěvy J. F. Picha. 1. vyd. Praha: Ústřední rada CČS, 1952, 507 s.
- BRADSHAW, P., JOHNSON, M.E., PHILLIPS, L.E. *The Apostolic Tradition; A Commentary.* Minneapolis: Fortress Press, 2002, 250 s. ISBN 0-8006-6046-3
- BUTTA, Tomáš. *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské.* Praha: Karolinum, 2005, 101s. ISBN 80-246-1078-7
- DI SANTE, Carmine. *Židovská modlitba.* Praha: OIKÚMENÉ, 1995, 242 s. ISBN 80-86005-00-3
- EMMINGHAUS, Johannes H. *Eucharistie.* Praha: Sít', 2001, 152 s.
- FELLER, Miloš. *Návrh reformy liturgie církve československé husitské.* Bakalářská práce - ETF UK Praha. 2004, 80 s.
- FILIPI, Pavel. *Hostina chudých.* Praha: Kalich, 1991, 158 s., ISBN 80-7017-336-X
- FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo.* Brno: CDK, 1996, 197 s., ISBN 80-85959-10-0
- FRÝDL, David. *Reformní náboženské hnutí v počátcích Československé republiky. Snaha o reformu katolicismu v Čechách a na Moravě.* 1. vyd. Brno: L. Marek, 200, 219 s. ISBN 80-86263-15-0
- HOLETON, David R. Introduction. In HOLETON, David R. (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today.* Toronto: Anglican Book Centre, 1998, s. 7-12. ISBN 1-55126-218-5

HOLETON, David R. Towards Renewing the Shape of Anglican Eucharistic Liturgy. In HOLETON, David R. (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998, s. 66-81. ISBN 1-55126-218-5

HRADILEK, Pavel. Anafora Addaie a Mariho. *Getsemany*. 2003, č. 2 (136), s. 44-47. ISSN 1210-485X

HRADILEK, Pavel. Anafora Apoštolských tradic. *Getsemany*. 2003, č. 3 (137), s. 70-72. ISSN 1210-485X

HRADILEK, Pavel. *Eucharistická modlitba jako vyznání víry křesťanské obce (pracovní text z kurzu praktické liturgiky)*. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2003, 9 s.

HRADILEK, Pavel. Hledání podoby ekumenické eucharistické modlitby. *Getsemany*. 2001, č. 5 (117), s. 103-112. ISSN 1210-485X

HRADILEK, Pavel. Koptská anafora svatého Basila. *Getsemany*. 2003, č. 4 (138), s. 95-99. ISSN 1210-485X

HRADILEK, Pavel. *Smysl a předpoklady liturgického slavení (pracovní text)*. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2003, 12 s.

HRADILEK, Pavel. *Večeře Páně v západních tradicích (pracovní text)*. Praha: Institut ekumenických studií v Praze, 2003, 18 s.

CHYTILOVÁ, Renata. *Liturgický život Církve československé husitské. Percepce liturgie mladou generací církve*. Disertační práce - HTF UK Praha. 2005, 177 s.

KADEŘÁVEK; Václav.; TRTÍK, Zdeněk. *Život a víra ThDr. K. Farského*. 1. vyd. Praha: Blahoslav, 1982, 199 s.

Komentář k Základům víry CČSH (sborník pracovních textů). Praha: Sněmovní centrum, 2004, 50 s.

KOŠÍČKOVÁ, Světluše. Srovnání liturgie Dr. Karla Farského (úprava z r. 1939) a Druhé liturgie Církve československé husitské. *Theologická revue*. 1995, roč. 66, č. 5, s. 73-74

KRUPICA, Martin. Proces ustalování liturgie Farského. *Theologická revue*. 1986, roč. 57, č. 6, s. 186-188.

KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2004, 231 s. ISBN 80-244-0920-8

KUNETKA, František. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1994, 107 s. ISBN 80-7067-398-2

Principles and Recommendations. In HOLETON, David R. (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998, s. 261-263. ISBN 1-55126-218-5

RUTRLE, Otto. *Liturgika I, 2. Bohoslužebný život církve československé*. Praha: Blahoslav, 1957, 141 s.

Working group papers. In HOLETON (ed.). *Our Thanks and Praise, The Eucharist in Anglicanism Today*. Toronto: Anglican Book Centre, 1998, s. 264-309. ISBN 1-55126-218-5

Základy víry Církve československé husitské. In *Usnesení VI. Řádného sněmu Církve československé husitské*. Praha: ÚR CČSH, 1983, 200 s.

Zpěvník písní duchovních pro Církev československou. Připojen návrh liturgie, odpolední pobožnost, obřad pohřební a některé modlitby. Upravil K. Farský. Praha: Blahoslav, 1924, 223 s.

elektronické dokumenty:

Eucharistie: Anglikánská církev v Kanadě (1985). In Liturgické texty [CD-ROM], Praha: Sít'. 2002

The Book of Common Prayer of the Anglican Church of Canada (1918). [online]. [cit. 20. dubna 2006]. Dostupný z www: <http://justus.anglican.org/resources/bcp/Communion_Canada1918.htm>

The Holy Eucharist from The Book of Alternative Services of the Anglican Church of Canada [online]. [cit. 20. dubna 2006]. Dostupný z www: <<http://montreal.anglican.org/francais/index-01-en.html>>.

The Order of the Ministration of the Holy Communion. [online]. [cit. 20. dubna 2006]. Dostupný z www: <http://www.prayerbook.ca/bcp/holy_communion.html>.